

ULUSLARARASI HUKUKTA BİR ZORLAMA YOLU OLARAK BOYKOTUN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATING THE BOYCOTT AS A MEANS OF COERCION IN INTERNATIONAL LAW

Çağrı SEVİNÇLİ*

Özet: Boykot, uluslararası hukukta devletler veya uluslararası örgütler tarafından ekonomik, politik veya sosyal baskı amacıyla kullanılan bir araçtır. Bu uygulama, Birleşmiş Milletler Şartı'na ve Dünya Ticaret Örgütü kurallarına dayanarak meşru kabul edilebileceği gibi, uluslararası ilişkilerde egemenlik ilkesi ve insan haklarına saygı çerçevesinde sınırlandırılabilir. Boykotlar, genellikle uluslararası hukuk normlarına uygunluk ve orantılılık ilkeleri üzerinden değerlendirilmekte ve bu yola uluslararası toplum nezdinde sıkça başvurulmaktadır. Devletlerin, uluslararası hukukun birer öznisi olduğu düşünüldüğünde, boykot eyleminin uluslararası hukuku ihlal edip etmediğinin belirlenmesi, üzerinde durulması gereken oldukça hassas bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışma, uluslararası hukuk nezdinde bir zorlama yolu olan boykotun yine uluslararası hukuk açısından tasvirini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Amaç kapsamında geçmişten günümüze boykot hareketleri incelenmiş, boykot ve ambargo uygulamalarının farkı ortaya konmuş ve uluslararası hukuk nezdinde boykotun meşruiyet ve etkinliği izah edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak boykotların meşruluğunu belirlemede, uluslararası anlaşmalar, insan hakları standartları ve diplomatik ilişkiler çerçevesinde yapılan değerlendirmelerin oldukça belirleyici olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Boykot, Uluslararası Boykot, İnsan Hakları, Uluslararası Hukuk

Abstract: In international law, a boycott is a tool used by states or international organizations to exert economic, political or social pressure. This practice can be legitimate based on the Charter of the United Nations and the rules of the World Trade Organization, or it can be limited within the framework of the principle of sovereignty

* Arş. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Doktora Öğrencisi, cagri.sevinccli@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5868-3498, Makalenin Gönderim Tarihi: 07.11.2024, Kabul Tarihi: 22.01.2025

and respect for human rights in international relations. Boycotts are generally evaluated on the basis of the principles of proportionality and compliance with international law norms and are frequently resorted to by the international community. Considering that states are subjects of international law, determining whether a boycott violates international law is a highly sensitive issue that needs to be addressed. In this context, this study aims to present a description of the boycott, which is a means of coercion under international law, in terms of international law. Within the scope of this purpose, boycott movements from the past to the present have been analyzed, the difference between boycott and embargo practices has been revealed, and the legitimacy and effectiveness of the boycott under international law has been tried to be explained. As a result, it is thought that evaluations made within the framework of international agreements, human rights standards and diplomatic relations are quite decisive in determining the legitimacy of boycotts.

Keywords: Boycott, International Boycott, Human Rights, International Law

GİRİŞ

Geçmişten bugüne toplumlar haksızlığa karşı haklarını savunmak, güçlüye karşı birlikte ortak bir tavır sergilemek, baskıları ortadan kaldırmak amacıyla bazı eylemler gerçekleştirmişlerdir. Boykot hareketleri, bu ortak düşüncenin bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır.

Genellikle sivil toplum kuruluşları ve tüketici grupları tarafından organize edilen ve savaşa varmayan zorlama yollarından olan boykot; ambargo, barış içinde abluka, bombardıman ve işgalden farklı bir caydırıcı yöntemdir. Boykotu diğer yöntemlerden ayıran temel özellik, diğer yolların devletler tarafından icra edilmesine karşın, boykotun genellikle devletin yanında, vatandaş veya şirketler tarafından icra ediliyor oluşudur.¹ Belirtmek gerekir ki, boykotlar halk temelli olsa da gerçekleştirilen fiilin uluslararası hukuk açısından boykot olarak nitelendirilmesi için hükümetlerce desteklenmesi gerekmektedir.² Anlaşılan odur ki, hükümet desteğinden yoksun biçimde halk tarafından gerçekleştirilen tepkiler, uluslararası hukuk açısından herhangi bir anlam ifade etmemektedir. Zira boykot diğer zorlama yolları ile kıyaslandığında nispeten daha pasif bir karşı çıkıştır.

¹ Zeki Mesud Alsan, Yeni Devletler Hukuku, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Cilt 2, Ankara 1951, s.376.

² Seha Meray, Devletler Hukukuna Giriş, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Cilt 2, Ankara 1975, s.423.

Literatürde boykotlar ile ilgili çalışmalara bakıldığında, ağırlıklı olarak tüketici boykotlarının devletler üzerindeki ekonomik etkilerine odaklanıldığı, ancak mahkemelerin ve uluslararası kuruluşların boykotlara yönelik bakış açısı ve uygulanan yaptırımlar konusunda noksanlık görülmektedir.³ Bu çalışmanın amacı, boykota karşı uluslararası hukukun olaylara bakış açısını ortaya koyarak, literatürdeki boykot çalışmalarına katkı sağlamaktır.

Çalışma özelinde birinci bölümde uluslararası hukukta zorlama yolları ve yaptırımların etkinliği üzerinde durulacak, ikinci bölümde boykotun tanımı ve türleri üzerinde durularak konunun kavramsal çerçevesi oluşturulacak, üçüncü bölümde uluslararası toplum nezdinde boykotun etkinliğinin ortaya koyulması maksadıyla boykotun olası etkileri ve geçmişten bugüne öne çıkan boykot hareketleri ve bu hareketler neticesinde alınan sonuçlar ele alınacak, dördüncü ve son bölümde ise mahkeme ve uluslararası kuruluşların boykota bakışı incelenecektir.

I. ULUSLARARASI HUKUKTA ZORLAMA YOLU VE YAPTIRIM MESELESİ

Devletlerin bir ekonomik zorlama biçimi olarak tek taraflı yaptırımlara ne ölçüde yasal olarak başvurabileceği ve ekonomik zorlamanın hangi noktada hukuka aykırı hale gelebileceği tartışılmaktadır. Yaptırım hukuku halen gelişmektedir ve tüm alanlar henüz net bir şekilde ortaya konmamıştır.⁴

³ Bkz: Betül Balıkcıoğlu/Akın Koçak/Alper Özer, “Şiddet İçermeyen Bir Eylem Olarak Dolaylı Tüketici Boykotlarının Oluşum Süreci ve Türkiye İçin Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Ankara 2007, C.62, S. 03, s. 79-100; M. Nadim Bayuk/Merve Ofluoğlu, “Tüketici Boykotu ve İşletme Faaliyetlerine Etkileri”, *Kamu-İş, İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 2013, C.13, S.1, s. 141-155; M. Friedman, *Consumer Boycotts: Affecting Change Through the Marketplace and the Media*, Routledge, London 1999; Yusuf Doğan Çetinkaya, *Economic Boycott as a Political Weapon: The 1908 Boycott in the Ottoman Empire*, 2002; Kilian Heilman, “Does Political Conflict Hurt Trade? Evidence From Consumer Boycotts”, *Journal of International Economics*, 2016, S.99, s. 179-191.

⁴ Julia Schmidt, “Legality of Unilateral Extra-territorial Sanctions under International Law”, *Journal of Conflict & Security Law*, 2022, C.27, S.1, s.53-81, s.70.

Uluslararası hukukta, hakları ihlal edilen veya çıkarları zarar gören devletlerin, ihlallere karşı belirli koşullar dahilinde⁵ bir takım zorlayıcı önlemler alma hakkına sahip oldukları kabul edilmektedir. Bu tür zorlayıcı önlemler, savaş ve savaşa varmayan zorlama yöntemleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Savaşın temel amacı, karşı tarafı tamamen etkisiz hale getirmek iken, savaşa varmayan zorlama yöntemlerinin öncelikli hedefi, ihlal edilen hakların korunması ve zarar gören çıkarların telafi edilmesidir.⁶ Uluslararası hukuka riayeti sağlamak amacıyla başvuru ve hukukun ihlal edilmesini önlemeye ya da ihlallerin sonuçlarını cezalandırmaya yönelik önlemler, uluslararası hukukta “zorlama yolları” olarak adlandırılmaktadır⁷ ki boykotlar bu zorlama yollarının bir sonucudur. Bu yollardan geleneksel olanları genel olarak yalnızca devletlere karşı başvuru misilleme ve zarar karşılık gibi karşı önlem yollarıdır. Ancak özellikle BM’nin kuruluşu sonrası başvuru yolları, silahlı zorlama yolları da dahil edilmiştir.⁸

Bahsedilen bu tür zorlama yolları, yaptırımlar eliyle hayata geçirilir. Nitekim uluslararası hukukta “yaptırım” terimi, genellikle bir devletin veya uluslararası bir örgütün, başka bir devleti uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden vazgeçmeye ikna etmek veya zorlamak amacıyla almış olduğu zorlayıcı tedbirleri ifade etmek için kullanılmaktadır.⁹ Yaptırımın uygulayıcıları ise genel itibarıyla devletler ve uluslararası örgütlerdir. Özellikle Birleşmiş Milletler, yaptırımların küresel ölçekte

⁵ Hukuka aykırı bir fiile karşı, uluslararası hukukta meşru kabul edilen şekilde, belirli hukuka aykırı önlemler alınabilir. Bu önlemler geçici olmalı, amaç ihlalin sona erdirilmesi olmalı ve orantılılık ilkesine uygun hareket edilmelidir. Detaylı bilgi için bkz: ILC, State Responsibility Draft Articles, <https://casebook.icrc.org/case-study/international-law-commission-articles-state-responsibility>, Erişim tarihi: 09.01.2025.

⁶ Seha Meray, Devletler Hukukuna Giriş, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Cilt 2, Ankara 1975, s.289.

⁷ Alland, Denis, “The Definition of Countermeasures” The Law of International Responsibility, (Edited by James Crawford, Alain Pellet, and Simon Olleson), Oxford: Oxford University Press, 2010, s.1127-1136’den akt. Süleyman Dost/Zehra Korkmaz, “Savaşa Varmayan Zorlama Yolu Olarak Zararla Karşılık ve Bazı Uygulamalar”, *S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Isparta 2015, C.5 S.2, s.111-157, s. 115; Hüseyin Pazarcı, Uluslararası Hukuk, Turhan Kitabevi, Ankara, 2022, s. 470.

⁸ Pazarcı, s.470.

⁹ Erdi Şafak, “Uluslararası Hukukta Yaptırım Kavramı ve İşleyişi Bağlamında Abd’nin İran’a Karşı Uygulamış Olduğu Yaptırım Kararının Analizi”, *ESAM Ekonomik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2021, C.2, S.2, s. 310-337, s. 319.

uygulanmasında önemli bir rol oynar.¹⁰ BM bu özelliğini Antlaşmanın 41 ve 42'nci maddelerine dayanarak diplomatik,¹¹ ekonomik ve askeri yaptırımlar şeklinde uygulamaya koymaktadır.¹² Bu yaptırımlar cebri tedbirler olarak da ifade edilmektedir. Buna karşın BMGK her durumda cebri tedbirlere başvurmak zorunda değildir. Bazı durumlarda geçici nitelikteki önlemlere de başvurabilmektedir. Geçici tedbirlerden kasıt, durumun daha olumsuz bir seviyeye taşınmasının önüne geçmek olduğu söylenebilir.¹³ BMGK kararı doğrultusunda kuvvet kullanma için üç halin varlığını aramaktadır. Bunun için “barışın tehdit edilmesi”, “bozulması” ve “saldırı eyleminin varlığı” şarttır.¹⁴

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 2. maddesi, kuvvet kullanmayı ve kuvvet kullanma tehdidini kesin bir şekilde yasaklamıştır. Bu bağlamda, uluslararası nitelikteki uyuşmazlıkların çözümünde şiddete başvurulmaması ve sorunların barışçıl yöntemlerle ele alınması gerekmektedir. Günümüzde uluslararası hukuk, devletlere sorunlarını uluslararası barış, adalet ve güvenliği tehlikeye düşürmeyecek şekilde “barışçıl yollarla” çözüme yükümlülüğü getirmektedir.¹⁵

Bu bağlamda boykotlar, kuvvet kullanmaya başvurmadan ve doğrudan çatışmayı tırmandırmadan, sorunlara dikkat çekmeyi ve karşı

¹⁰ Yaptırımlar, örneğin silah ambargoları ve petrol gibi belirli mallar üzerindeki kısıtlamalar da dahil olmak üzere ekonomik boykot ve ticari yaptırımlar gibi farklı kategorilerde gruplandırılabilir. Bkz: Julia Schmidt, “Legality of Unilateral Extra-territorial Sanctions under International Law”, *Journal of Conflict & Security Law*, 2022, C.27, S.1, s.53-81, s.58.

¹¹ Diplomatik yaptırımlar, zarar gören devletin tek taraflı olarak uygulayabileceği bir tedbir olabileceği gibi, uluslararası bir örgütün ortak kararı doğrultusunda da yürürlüğe konulabilir. Örneğin, Türkiye'nin Mısır büyükelçisini geri çağırarak diplomatik ilişkilerini maslahatgüzar düzeyine indirmesi, tek taraflı bir diplomatik yaptırım niteliği taşıırken, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin İran'ın nükleer programı nedeniyle bu ülkeye ambargo uygulanmasına ilişkin kararı, kolektif bir yaptırım örneği olarak değerlendirilebilir. Bkz: İslam Safa Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Bilgiler, Adalet Yayınevi, Ankara, 2022, s. 214-215.*

¹² Julia Schmidt, “Legality of Unilateral Extra-territorial Sanctions under International Law”, *Journal of Conflict & Security Law*, 2022, C.27, S.1, s.53-81, s.58; Fikret Birdişli, “Birleşmiş Milletler (BM)'in Uluslararası Sorunları Önleyebilme Yeteneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2010, C.3, S.11, s.172-182, s.179.

¹³ Kaya, s.213.

¹⁴ Kaya, s.211-212.

¹⁵ Yücel Acer, “Uluslararası Sorunların Çözümü, Çatışmaların Durdurulması ve Birleşmiş Milletler”, *Kriter Dergi*, 2022, S.71, (s.y.).

tarafı belirli bir tutumu benimsemeye ikna etmeyi hedeflemekte ve bu yönüyle boykot uygulamaları uluslararası hukukun barışçıl çözüm ilkesiyle uyumlu bir zorlama aracı olarak değerlendirilebilmektedir. Zira uluslararası bir ihtilafın çıkmasını önlemek kadar, ihtilafın ortaya çıkması durumunda onun uluslararası barış ve güvenliğe uygun şekilde çözüme kavuşturulmasını sağlamak da birbirini tamamlayan ve destekleyen iki temel prensiptir.¹⁶ Söz konusu bu prensibin sağlanması noktasında da boykotlar önem arz etmektedir. Çalışma kapsamında, savaşa varmayan zorlama yollarından biri olan boykot uygulaması ele alınacak olup, bunun uluslararası hukuk nezdindeki yeri, meşruiyeti ve etkinliği incelenecektir. Boykotun devletler arası ilişkilerde ve küresel ölçekte oynadığı rol, tarihsel süreç içerisindeki örnekler üzerinden analiz edilerek; aynı zamanda uluslararası kuruluş ve mahkemeler çerçevesinde boykotun sınırları, hukuki dayanakları ve sonuçları tartışılacaktır.

II. BOYKOT: TANIMI, TÜRLERİ VE LİTERATÜRÜ

Birçok farklı sebebe bağlı olarak tüketim karşıtı olarak ifade edilen boykot kavramı, tüketicilerin bir şirketin ürün veya davranışını onaylamadıklarının dışavurumunu ifade etmektedir.¹⁷ Kişi, kuruluş ya da devletlere karşı duyulan öfke ve kızgınlık, buna karşı bir tepki göstermeyi gerektirdiğinden, buradaki amaç, ekonomik anlamda ilişkileri kesmek suretiyle haksız olan tarafı kararından vazgeçirerek, gasp edilenin geri alınmasıdır.¹⁸ Friedman, boykotu tanımlarken “belli bir hedefe ulaşmak için bir veya daha fazla grubun girişimde bulunarak, tüketicilerin piyasada bulunan ve tanımlanmış ürün grubunu satın almasını kaçıncıdırması” ifadelerine yer vermiştir.¹⁹

¹⁶ Hanspeter Neuhold, *The Law of International Conflict: Force, Intervention and Peaceful Dispute Settlement*, BRILL, Leiden, 2016, s.172.

¹⁷ Jeffrey Zack, “The Hullabaloo Over Boycott Ballyhoo”, *Business and Society Review*, 1991, C.78, s. 9-15.

¹⁸ Osman Köse, “Osmanlı-Amerikan İlişkilerinde Bir Kriz: Hacı David Vapur Kumpanyası Boykotu (1911)”, *Belleten*, Ankara 2004, C.252, S.68, s.461-482, s. 4.s

¹⁹ Monroe Friedman, “Consumer Boycotts in The United States, 1970-1980: Contemporary Events in Historical Perspective”, *The Journal of Consumer Affairs*, 1985, C.19 S.1, s.96-117, s. 97; Monroe Friedman, *Consumer Boycotts; Effecting Change Through the Marketplace and Media*, Routledge, New York 1999, s.4.

Bir başka tanımlamada boykot, bir devletin vatandaşlarının başka bir devletin eylemlerinin haksız olduğu kanısına vardıklarında, ortak bir tutum sergileyerek o devletin mallarını satın almama veya kullanmama şeklinde ifade edilmiştir.²⁰ Buradaki amaç uluslararası normları veya insan haklarını ihlal ettiği düşünülen devlete karşı mevcut politikalarını ve eylemlerini değiştirmesi için baskı yaratmaktır.

Boykot ile ilgili tanımlara bakıldığında ve konunun özü itibarıyla genel bir değerlendirme yapıldığında, boykotların toplumun uygun bulmadığı bir konudaki toplu hareketi, tüketim karşıtı bir eylem oluşu ve elde edilmek istenen amaca ulaşana kadar devam ettirilmesi noktaları dikkat çekmektedir.

Tarihsel açıdan boykot kavramının, ilk kez 1880 yılında İrlanda asıllı bir toprak sahibi olan Captain Boycott'un çalışanlarının kendisiyle ilişkilerini keserek artık onun için çalışmama kararı vermelerinden geldiği bilinmektedir.²¹ Köken itibarıyla bu olaya dayandırılan boykotlarla ilgili olarak tarih içerisinde başka birçok örneğe rastlamak mümkündür. Bazı boykot tarihlerinin ise daha eskilere dayandığı bilinmektedir. Bu boykot örneklerinden birisi ABD'de; Boston, New York ve Philadelphia'da yaşayan bazı sömürgecilerin İngiliz mallarını satın almayı reddetmesi ile başlamış ve boykotların geçmişini Amerikan devrimine kadar geri götürmüştür.

Yine ABD'de, ırkçılığın yoğun olarak görüldüğü dönemlerde gerçekleşen ve 1941 yılında Adam Clayton Powell tarafından yönetilen 'Harlem Otobüs Boykotu' ile 1956 yılında Martin Luther King, Jr tarafından yönetilen 'Montgomery Otobüs Boykotu' söz konusu dönemlerde gerçekleşen en bilindik boykot hareketlerindendir.²²

²⁰ Meray, s. 423; Serdar Acar, *Ekonomik Yaptırımlar*, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2015, s.3; Ali Hasan Topçuoğlu, "Modern Hukukta ve İslâm Devletler Hukukunda Mukabele Bilmisil Kavramı ve Hukukî Niteliği", *Turkish Studies*, Ankara 2016, C.11, S.12, s. 205-236, s. 218; E. A. Brown, "The Boycott in International Law", *Canadian Bar Review*, 1933, C.11, S.5, s.325-332, s. 325.

²¹ Meray, s.423; Friedman, 1999, s.69; Kieran McEvoy / Anna Bryson, "Boycott, Resistance And The Law: Cause Lawyering in Conflict and Authoritarianism", *Modern Law Review*, 2022, C.85, S.1, s. 69-104, s. 74; Etimoloji Türkçe, 2024.

²² Gelb Betsy D, "More Boycotts Ahead? Some Implications", *Business Horizons*, Indiana 1995, C.38, S.2, s.70-77'den akt. Yener Dursun, *Aktivist Tüketici Davranışları İnovasyon Direnci, Tüketici Yandaşlığı ve Tüketici Boykotları*, İKSAD Publishing House, Adıyaman 2022, s.44.

Boykotlar çoğu zaman halk temelli başlayan ve akabinde hükümetlerin desteğini alan hareketlerdir. Nitekim bir boykotun uluslararası anlamda önem kazanmasının yolu da hükümet destekli oluşudur. Boykot faaliyetleri siyasi, sosyal, ekonomik, dini gibi çeşitli nedenlerle uluslararası ilişkilerde bir araç olarak kullanılabilir. ²³

Literatürde boykot kavramı bireysel ve kolektif olmak üzere iki açıdan ele alınmıştır. Konu özelindeki yazarların görüşleri farklı olsa da aslında hepsi birbirlerini tamamlamaktadır. Baron'a göre, boykotlar pek çok özel ve bireysel amaçlar için dağınık bireyler tarafından oluşturulan eylemlerin sonucu iken, CisséDepardon ve N'Goala'ya göre ise boykotlar, aslında, kolektif ve örgütlü eylemlerdir ve tüketicilerin bu hareketlere katılıp katılmama konusunda bireysel özgürlükleri bulunmaktadır. ²³

Bazı çalışmalarda ise boykotu sınıflandırmasında iki ana tür kullanılmıştır: cezalandırıcı ve katalitik. Cezalandırıcı boykotlar hedefi cezalandırmak için kullanılırken, katalitik boykotlar hedefi davranışını değiştirmeye teşvik etmeyi amaçlamaktadır. ²⁴

Cruz ise boykotu şu şekilde türlerine ayırmıştır. ²⁵

Ekonomik boykot: Tüketicilerin, bireysel veya piyasa ekonomik değişkenlerine (örneğin fiyat veya tekel durumu) katılmayarak bir ürün veya hizmeti satın almayı bırakmalarıdır.

Dini boykot: Tarihsel olarak dini gruplar, inançları aracılığıyla sadık üyeleri kontrol etmeye çalışırlar. Boykot, bu tür grupların amaçlarına ulaşması için bir araçtır. En yaygın boykot, sadık üyeleri için yetersiz olduğu varsayılan film, roman veya TV reklam içeriğini eleştirmektir.

²³ Cissé-Depardon Karine/N'Goala Gilles, "The Effects Of Satisfaction, Trust and Brand Commitment on Consumers Decision To Boycott". *Recherche Et Applications En Marketing (English Edition)*, 2009, C.24 S.1, s. 43-66' dan akt. Akpolat A, "Tüketici Boykotlarına Katılım Tutumunu Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", Yayınlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2017, s. 21.

²⁴ Lasarov Wassili/Hoffmann Stefan/Orth Ulrich, "Vanishing Boycott İmpetus: Why And How Consumer Participation in A Boycott Decreases Over Time", *Journal of Business Ethics*, 2023, C.182, s. 1129-1154, s. 1149-1151.

²⁵ Veysel Erat, Hukuk Bilimleri Ansiklopedisi, Nobel, Ankara, 2022, "Boykot" maddesi.

Azınlık boykotu: Çoğunluğa kıyasla kendi amaçları veya koşulları olan bir azınlık grubu tarafından (bir bütün olarak toplumla veya diğer tüketicilerle ilgili olduğunda) üstlenilen eylemlerdir.

Ekolojik boykot: Üretim süreçlerinde veya ürün türünde çevresel katılımın olmadığı veya ürünlerin hasara neden olduğu algısı tarafından yönlendirilir. Bu boykot türünde tüketiciler genellikle küresel doğa koruma adına çalışan STK'lerden etkilenir.

İlişkisel boykot: Bir tüketicinin bir şirketle (genellikle satış sonrasında) olumsuz bir deneyimi olduğunda ve bu deneyimden yola çıkarak satın almayı bırakmaya karar verdiğinde ortaya çıkar.

İşçi boykotu: Bir tüketici, çalışanlarının çalışma koşullarını yarı kölelik olarak gördüğü veya insan haklarını zedelediği için bir şirketten satın almayı bıraktığında ortaya çıkar.

Boykot türlerini değerlendirirken, her türün kendi iç dinamikleri, etkileri ve meşruiyeti göz önünde bulundurulmalıdır. Bu türler, hedeflere ulaşmak için farklı stratejiler sunar ve her biri, uluslararası hukuk, etik standartlar ve uygulama bağlamında çeşitli tartışmalara yol açabilir.

Boykot kavramıyla ilgili ele alınması gereken bir diğer önemli konu, boykotun ambargo ile benzer anlam ve amaçlarla kullanılmasıdır. Boykot ve ambargo kavramları benzer sonuçlara yol açabildiğinden sıklıkla birbirine karıştırılmaktadır. Kavramsal olarak ambargo, başlangıçta bir devletin limanlarında, iç sularında ve karasularında bulunan yabancı gemilerin ülkeden ayrılmasının yasaklanması olarak tanımlanmıştır.²⁶ Haksız fiilin sona ermesi durumunda ambargonun da kaldırılması öngörülmektedir. Ancak, uluslararası hukukta ambargo kavramı zamanla daha geniş bir anlam kazanmaya başlamış olup günümüzde, yalnızca gemilerin ülkeden çıkışının engellenmesiyle sınırlı kalmayıp, öğretide ve günlük kullanımda, söz konusu bir devlete yönelik olarak belirli malların ihracatının durdurulması anlamında da kullanılmaktadır.²⁷ Nitekim bir ülkenin en önemli ayaklarından birini oluşturan ekonomisinin, uygulanacak ambargo yaptırımı ile karşı kar-

²⁶ Seha Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, C.2, Ankara, 1975, s. 418.

²⁷ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2022, s. 474.

şıya kalması, yalnızca ekonomik olarak değil aynı zamanda siyasi ve askeri olarak da oldukça güç bir duruma düşürecektir.²⁸

Ekonomik yaptırımlar ve bu bağlamda ambargonun temel hedeflerinden birisi, hedef devletin davranışlarını değiştirmesidir. Bu şekilde, ambargo uygulanan devletlerde köklü değişiklikler meydana gelebilecektir. Ancak burada asıl önemli olan, ambargonun kim tarafından uygulandığı **sorusudur**. Uluslararası örgütlerin öngördüğü ambargolar hem önleyici bir işlev hem de gerçekleşen saldırılara karşı cezalandırıcı ve düzeltici bir işlev taşımakta iken, buna karşılık devletlerin uyguladığı tek taraflı ambargolar ise genellikle kendi çıkarlarını gözetmektedir.²⁹

Görüleceği üzere boykot ve ambargo, hedef devlet üzerindeki etkileri bakımından benzerlik taşımaktadır. Söz konusu iki yaptırımı ayırtıran hususlar da mevcuttur. Boykotu ambargodan farklılaştıran **özelliklerden** ilki etki aracını kullanan aktör açısındandır. Boykot, ithalatı odağına alan bir uygulama iken ambargo, ihracat odaklı olarak tanımlanmaktadır.³⁰ **İki kavram arasındaki bir** diğer farklılık süjeler noktasındadır. Tarihsel süreç içerisinde devlet düzeyindeki aktörler tarafından uygulanan ambargo, bu çerçevede, bir devletin bir başka devlete mal veya hizmet ihracatını yine etki kurmak ya da arzu ettiği sonuca ulaşmasıya kadar durdurması iken³¹, boykotların süjelerini devletlerin yanı sıra çoğunlukla vatandaşlar ve şirketler oluşturmaktadır.

Literatürde boykotu ele alan çalışmalardan bazıları şu şekildedir:

²⁸ M. Yusuf Eren, "Uluslararası Hukukta Savaşa Varmayan Kuvvet Kullanma Yolları", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.3, S.2, s.229-260, s.242.

²⁹ Hazir Nuhîç, *Uluslararası Hukuk ve Birleşmiş Milletler Kararları Çerçevesinde Saldırı Kavramı*, İstanbul, 2010, s. 36.

³⁰ Faruk Sönmezoglu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 6.Baskı)*, Der Yayınları, İstanbul, 2014, s.495.

³¹ Nuri Gökhan Toprak, "Ambargodan Ablukaya Doğru: Dış Politikada İktisadi Araçların Kullanımı Bağlamında Amerika Birleşik Devletleri'nin İran'a Yönelik İktisadi Yaptırımları Üzerine Bir Değerlendirme", *International Conference on Eurasian Economies*, 2019, s.148.

Tablo 1. Literatür Özeti Tablosu

Yazar	Yıl	Çalışmanın Konusu	Sonuç
Aharoni-Goldenberg & Leisman	2024	Boykotun Yasal Tanımı	Boykot, onaylanmayan tarafı hedef alan gönüllü bir onaylamama ifadesi olarak belirli bir etkinliğe katılmayı kasıtlı olarak reddetmektir.
Shamshiyev, O.	2024	Müslümanları tüketici boykotuna yöneltecek nedenleri (nedenleri) tespit etmektir.	Boykotun dört nedeni belirlenmiştir: “Müslüman onuruna saygısızlık”, “dini değerlere hakaret”, “Müslümanlarla savaş halinde düşmanı desteklemek” ve “siyasi çıkarlar ve Müslümanların genel refahı”.
Phemister, A.	2024	Boykot, liberalizm ve mülkiyet üzerine çalışılmıştır	Boykotun toplumsal örgütlenme hakkında gizli siyasi varsayımlar içerdiği tespit edilmiştir.
Geweke, J. M.	2024	Uluslararası boykotların tarihsel perspektifi Volkswagen ve Arap Birliği üzerinden değerlendirilmiştir	Boykotu önlemek için firmalar İsrail’deki katılımı kamufla etmeye çalışırlar.
J. Benton Heath	2024	Çin’in Boykotları ve Uluslararası Yaptırımlar Hukukunun Ortaya Çıkışı	Boykotların ve yaptırımların, 1905’teki Çin boykotlarından modern uluslararası hukuka kadar benzerlik taşıdığı, boykotların devlet-dışı aktörler tarafından kullanılması durumunda bile uluslararası yansımalarının olduğu savunulmuştur.
Balaban Selin & Yücel Serap	2019	Tüketici Boykotu ve Tüketicilerin Boykot Katılımlarını Etkileyen Faktörler	Tüketicilerin boykot katılımlarını etkileyen faktörleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Çalışma özelinde, menşei ülke ve etnosentrizm, etik ve ahlaki nedenler, sosyal ve kültürel nedenler ile politik nedenlerin tüketicilerin boykot kararlarını etkilemediği ifade edilmiştir.
Dost Süleyman & Korkmaz Zehra	2015	Savaşa Varmayan Zorlama Yolu Olarak Zararla Karşılık ve Bazı Uygulamalar	Uluslararası hukukta savaşa varmayan zorlama yolları sayılan misilleme, müdahale ve zararlar karşılık yollarından biri olan zararlar karşılık yolu kapsamındaki fiillerin genel olarak kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidi içerdiğinden dolayı uluslararası hukuka aykırılığı tartışılmaktadır.

Balıkçıoğlu Betül & Koçak Akın & Özer Alper	2007	Şiddet İçermeyen Bir Eylem Olarak Dolaylı Tüketici Boykotlarının Oluşum Süreci ve Türkiye İçin Değerlendirme	Tüketici boykotların oluşum süreci, etkinliği ve Türkiye özelinde bir değerlendirmede bulunulmuştur. Aynı zamanda tüketici boykotlarından dolaylı tüketici alt grubun kapsamında değerlendirilen; bir ülkenin, diğer bir ülkeyle çeşitli nedenlerle yaşadığı olaylara bağlı olarak, tüketicilerin o ülkenin ürünlerini satın almama eğilimine ilişkin bir model ileri sürülmüştür.
Köse Osman	2004	Osmanlı-Amerikan İlişkilerinde Bir Kriz: Hacı David Vapur Kumpanyası Boykotu (1911)	1911 yılı Ocak ayında İzmir merkezli ve Amerika bandırası ile Osmanlı karasularında yük ve yolcu taşıyan Amerikan şirketine bağlı gemilere yönelik olarak başladı. Birinci Dünya Savaşı öncesinde cereyan eden boykot olayı Osmanlı-Amerikan ilişkileri üzerinde ele alınmıştır.
Christopher C. Joyner	1984	Uluslararası Hukukta Ekonomik Zorlama Olarak Ulusötesi Boykot	Boykotların uluslararası hukukta ekonomik baskı aracı olarak kullanılabileceği; devletlerin ticareti engellemek için boykotları stratejik olarak kullanılabileceği belirtilmiştir.
Yehuda Z. Blum	1978	Uluslararası Hukukta Ekonomik Boykotlar	Ekonomik boykotların uluslararası hukukta meşruiyet kazanabilmesi için uluslararası normlarla uyumlu olması gerektiği vurgulanmıştır. Boykotların uluslararası ticaret ve ilişkiler üzerinde önemli etkileri olduğu ifade edilmiştir.
J. Dapray Muir	1974	Uluslararası Hukukta Boykot	Boykotların, özellikle devletler tarafından yürütülen ekonomik baskı olarak kullanıldığında, uluslararası hukukun ihlali olup olmadığının dikkatle değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmalar, boykotların uluslararası hukukta ekonomik ve politik baskı aracı olarak nasıl kullanıldığını ve hukuki meşruiyetlerinin hangi koşullara bağlı olduğunu incelemektedir. Özellikle devletler arasında ekonomik ilişkilerin kesilmesi durumunda, boykotların uluslararası normlara uygun olması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bu çalışma özelinde ise literatüre katkı sunması açısından kapsamlı boykot hareket örneklerine yer verilmiştir.

III. ULUSLARARASI HUKUK PERSPEKTİFİNDEN BOYKOTUN ETKİLERİ VE TARİHİ ÖRNEKLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Boykotlar yüzlerce yıldır sosyal ve ekonomik protestoların bir biçimi olarak kullanılmış ve günümüzde de güçlü bir araç olmaya devam etmiştir. Genellikle ekonomik kaygılara odaklanma eğiliminde olan boykotların hedeflenen firmanın veya ülkenin ekonomisi, itibarı ve genel piyasa değeri üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Bu tür etkiler anlık veya uzun süreli olabileceği gibi genellikle tahmin edilmeleri oldukça zordur.³² Ülkeler arasında meydana gelen gerginlikler de boykotlar üzerinde oldukça etkilidir. Özellikle siyasi, dini veya ekonomik anlaşmazlıklardan doğan bu tip gerginlikler, tüketicilerin diğer ülke mallarına karşı tavır almasına sebebiyet verebilmektedir.³³

Uluslararası boykotların, özellikle uzun vadede bir ülkenin ekonomik refahı üzerinde büyük etkisi olabilmektedir. Tek taraflı ekonomik yaptırımların ortaya çıkması biraz zaman alabilmekte ve etki düzeyi, hedeflenen ülkenin özel koşullarına ve ekonomik yapısına göre değişebilmektedir. Ekonomik yaptırımlar yabancı yatırım ve ticarete azalmaya yol açarak bir ülkenin kalkınma kabiliyetini tehlikeye atabilir, ithalat ve ihracat yasağı ise bir ülkenin ticaretini ciddi şekilde etkileyebilir. Aynı zamanda politik ve siyasi çatışmalar da bir ülke için ticaret kısıtlamalarına yol açabilir. Bu da uzun vadeli ekonomik sonuçlara yol açabilir.³⁴

Geçmişten bugüne dünya üzerinde yüzlerce boykot örneğine rastlamak mümkündür. Belli başlı bazı boykot örneklerinin incelenmesi konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından yerinde olacaktır.

³² Qionglei Yu/Richard McManus/Dorothy A Yen/Xiang (Robert) Li, "Tourism Boycotts and Animosity: A Study Of Seven Events", *Annals of Tourism Research*, 2020, C.80, s. 1-16.

³³ Petra Riefler/Adamantios Diamantopoulos, "Consumer Animosity: A Literature Review and A Reconsideration of Its Measurement", *International Marketing Review*, 2007, C.24, S.1, s. 87-119; Jill Gabrielle Klein/Richard Ettenson/Marlene D Morris, "The Animosity Model Of Foreign Product Purchase: an Empirical Test in The People's Republic of China", *Journal of Marketing*, 1998, C.62, S.1, s. 89-100, s. 97.

³⁴ Johan Galtung, "On The Effects Of International Economic Sanctions, With Examples From The Case Of Rhodesia", *World Politics*, USA 1967, C.19, S.3, s.378-416.

- 1) Bu örneklerden ilki Hindistan'da gerçekleşen İngiltere'ye karşı bir harekettir. Yirminci yüzyılın ilk yarısında bir dizi boykot kampanyaları yürütülmüştür. Bu boykotlardan biri olan "Swadeshi" hareketleri, 1905 yılında İngiltere'nin Hindistan'daki Bengal eyaletinin bölmek istemesine karşı bir protesto olarak başladı. Swadeshi boykotu, İngiliz ithalatı yerine Hint ürünlerinin kullanılmasını içeriyordu. Ertesi yıl Hindistan Ulusal Kongresi, İngiliz ithalatını (çoğunlukla pamuklu ürünler) boykot etme ve Swadeshi'yi (Hint ürünlerinin kullanımını) benimsemiş kararını aldı. Mahatma Gandhi, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Hindistan bağımsızlık hareketinin lideri olarak ortaya çıktığında, Swadeshi'nin teşviki iyice yerleşmişti. Gandhi, ithal İngiliz kumaşı yerine öz tüketim için ikonik ev dokuması kumaş üretimi olan 'Charkha' nın kullanımını teşvik ediyordu.³⁵ Bu boykot hareketi ile Hindistan'ın yerel ekonomisinin güçlenerek, son derece özgün bir kültürel yapının erozyona uğramasının da önüne geçilmiştir. Swadeshi boykotu, uluslararası hukuk bağlamında incelendiğinde, sömürgecilik karşıtı bir direnç olarak meşru sayılabilecek bir kendi kaderini tayin hakkı mücadelesi olarak değerlendirilebilir.
- 2) 30 Eylül 2005'te Danimarka gazetesi Jyllands-Posten, İslam peygamberi Hz. Muhammed'i tasvir eden 12 hiciv karikatürü yayınladı. İslam dininde Peygamber'in resmedilmesi yasaktır. Bu nedenle karikatürler Müslümanların temel din ve inanç sistemine aykırı biçimde tepki uyandırdı ve birçok İslam ülkesinde büyük ayaklanmalara neden oldu. Daha sonra karikatürler bir başka Danimarka gazetesi olan Weekendavisen'de ve bir Norveç gazetesinde yeniden yayımlandı. Çatışmalar daha da tırmandı ve Danimarka ile birçok Arap ülkesi arasında diplomatik bir krizle sonuçlandı. Bu kriz, diğer şeylerin yanı sıra, Orta Doğu'da Danimarka tarafından üretilen ürünlere yönelik ticari boykota yol açtı. Arla Foods'un bazı çalışanları saldırıya uğradı ve birçok ülkede Danimarka bayrağı yakıldı. Çalışanlara yönelik saldırının yanı sıra Arla Foods'un satışları da ticari boykot-

³⁵ Hawkins Richard A., "Boycotts, Buycotts and Consumer Activism in A Global Context: An Overview", *Management & Organizational History*, 2010, C.5, S.2, s. 123-143, s. 132.

tan ciddi şekilde etkilendi. Suudi Arabistan'da başlayan boykot hareketleri daha sonrasında Orta Doğu'ya yayıldı. Danimarka ürünlerine yönelik boykot, Suudi Arabistan medyasının ana konusunu oluşturdu. Bunun sonucunda Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar ve Bahreyn'de satışlar tamamen durma noktasına geldi. Boykot, Arla Foods için 450 milyon Danimarka kronu (DDK) kaybı anlamına geliyordu.³⁶ Bu boykot, ifade özgürlüğü ile dini saygı arasında bir gerilim yaratmıştır. Uluslararası hukukta, ifade özgürlüğü korunurken, bu hak sınırsız değildir ve dini grupların haklarını gözetmek amacıyla nefret söylemi veya ayrımcılık gibi durumlarda sınırlandırılabilir. Nitekim, nefret söylemi toplumdaki barış ve huzur ortamının korunması adına ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamalardan biridir.³⁷

- 3) Bir diğer boykot örneği, 1995 yılında Fransa'ya karşı gerçekleştirilmiştir. Güney Pasifik'te gerçekleştirilen nükleer denemeler boykot hareketlerinin fitilini ateşlemiştir. Küresel ölçekte gerçekleşen boykot kampanyaları özellikle Avustralya, Yeni Zelanda, Japonya ve Kore'de yaşayan tüketicileri; şarap, peynir, kozmetik ve şişelenmiş su gibi Fransız ürünlerini almaktan kaçınmaya teşvik etmiştir. Ayrıca, Avustralyalı üç pazarlama yöneticisinin çeşitli Fransız otomobil üreticilerine uyguladığı kotalar, o güne kadar nükleer testler konusunda sessiz kalan Fransız şirketlerinde şok etkisi yaratmış, Fransız olduğu düşünülen birçok ürün ve markanın boykot edilmesinden olumsuz etkilenen Fransız şirketleri, nükleer testlerin sonlandırılması için hükümete baskı yapmıştır. Bunun üzerine hükümet, siyasi ve ekonomik sonuçları göz önünde bulundurarak nükleer denemeleri durdurma kararı almıştır.³⁸ Uluslararası hukuk

³⁶ C. Munk, "What Impact Did The Muhammad Crisis Have On Arla Foods' Brand In Denmark?", Final Thesis, Aalborg University, Denmark (t.y.), s.27-28.

³⁷ Ece Topbaş, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Nefret Söylemi İkilemi: İfade Özgürlüğü ve Hakkın Kötüye Kullanılması Yasağı", *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2022, C.12, S.2, s.973-1002, s.976.

³⁸ T. Djerdjarian, "Local And Global Encounters: Politics, Consumption And The Fueling Of Grassroots Boycott In Alexandria, Egypt", A Thesis in The Department of Sociology and Anthropology, Canada: Concordia University, Montreal 2003'den akt. Betül Balıkcıoğlu/Akın Koçak/Alper Özer, "Şiddet İçermeyen Bir Eylem Olarak Dolaylı Tüketici Boykotlarının Oluşum Süreci ve Türkiye İçin Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Ankara 2007, C.62, S. 03, s. 79-100, s. 83.

açısından, bu boykotlar, devletlerin çevresel koruma ve barışçıl yaşama hakkını savunma adına meşru bir tepki olarak değerlendirilebilir; ayrıca, halk sağlığına ve çevreye yönelik riskleri önlemek amacıyla uluslararası çevre hukuku ve nükleer silahların yayılmasını önlemeye yönelik antlaşmaların ruhuna da uygun bir protesto olarak kabul edilebilir.

- 4) 1986 yılında Güney Afrika'daki ırk ayrımcılığını protesto etmek amacıyla petrol şirketi Royal Dutch Shell'e karşı uluslararası bir kampanya başlatıldı. Amerika'daki işçi ve sivil haklar grupları halkı Shell istasyonlarını boykot etmeye çağırdı. Kongre nihayetinde Güney Afrika'dan ithalatı, havayollarını ve ABD'den dış yardımı yasaklayan 1986 tarihli Kapsamlı Apartheid Karşısı Yasayı kabul etti. 1990'ların başında Nelson Mandela ve diğer siyasi mahkûmların serbest bırakılması Apartheid'in sonunun başlangıcı oldu. Mandela 1994 yılında ülkenin ilk siyah lideri oldu ve Apartheid resmen sona erdi.³⁹ Uluslararası hukukta, bu tür boykotlar, insan haklarını ihlal eden rejimlerle ekonomik iş birliği yapan şirketlere karşı sivil toplumun ve devletlerin meşru tepkisi olarak değerlendirilebilir; ayrıca Birleşmiş Milletler kararları ve insan hakları ilkeleri ışığında Apartheid rejimine verilen dolaylı desteği sona erdirmeyi amaçlayan meşru bir yaptırım yöntemi olarak kabul edilebilir.
- 5) Rusya-Transit Davası'nda (2019), Rusya'nın Ukrayna mallarına uyguladığı transit yasaklarının Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurallarına uygunluğu kapsamında DTÖ, güvenlik istisnası olan madde (GATT 21)⁴⁰ kapsamında, Rusya'nın savaş veya uluslararası acil durum koşullarında bu yasakları meşru gösterebileceğine karar vermiştir.⁴¹

DTÖ Anlaşmazlık Çözüm Paneli (WTO Dispute Settlement Panel), bu istisnaların geçerliliğini değerlendirirken, devletlerin uluslararası

³⁹ P Kotler, *Consumer Boycotts: An Essential Method Of Peaceful Protest*, 2020.

⁴⁰ GATT Madde 21, devletlerin "temel güvenlik çıkarlarını" koruma amacıyla ticari kısıtlamalar getirebileceğini belirtir.

⁴¹ Satoru Taira, "WTO Dispute Settlement and Trade Sanctions as Permissible Third-Party Countermeasures Under Customary International Law", *International Community Law Review*, 2024, C.26, S.1-2, s. 151-186, s. 154.

acil durumlar veya savaş koşullarında böyle kısıtlamalar uygulayabileceğini kabul etmiştir. Ancak, bu tür istisnaların keyfi bir şekilde kullanılması engellenmiş ve sadece güvenlikle doğrudan ilişkili durumlarda geçerli olabileceği vurgulanmıştır.⁴² Rusya'nın Ukrayna'ya uyguladığı yasaklar, Rusya'nın güvenlik çıkarları ile ilişkilendirilmiş ve panel, uluslararası ilişkilerdeki acil durumlar kapsamında bu kısıtlamaların hukuka uygun olabileceği sonucuna varmıştır. Bu tür boykotlar, uluslararası hukukta egemenlik hakları ve zorlayıcı tedbirler bağlamında değerlendirilmektedir. Güvenlik istisnaları,⁴³ devletlerin egemenlik haklarına saygı duyarak, ancak uluslararası barış ve güvenliği koruma gereğiyle sınırlandırılmıştır.⁴⁴ Dolayısıyla DTÖ, boykotların meşruiyetini incelemek için hem ticaret hem de güvenlik bağlamında orantılılık ve gereklilik ilkelerini göz önünde bulundurmaktadır.

6) Suudi Arabistan-Fikri Mülkiyet Hakları Davası'nda (2020), Suudi Arabistan'ın Katar'a yönelik ekonomik boykotlarının TRIPS Anlaşması kapsamında güvenlik istisnası savunması değerlendirilmiş, DTÖ, bu savunmayı büyük ölçüde kabul etmiştir. Ancak aynı zamanda bu tür güvenlik istisnalarının sınırlı ve belirli koşullara bağlı olduğuna dikkat çekmiştir. Özellikle güvenlik çıkarlarının ne zaman ve hangi koşullarda öne sürülebileceği konusunda daha katı kriterler belirlenmiştir. Bu davada, Suudi Arabistan'ın Körfez krizini gerekçe göstererek Katar'a yönelik boykot uyguladığı ve bunun bölgesel bir güvenlik endişesine dayandığı kabul edilmiştir. Ancak, DTÖ, güvenlik istisnalarının keyfi kullanımını önlemek amacıyla, bu tür uygulamaların yalnızca ciddi güvenlik tehditlerine karşı kullanılabileceğini ve ekonomik boykotların uluslararası ticaret normlarına aykırı olmaması gerektiğini belirtmiştir. Uluslararası hukuk bağlamında, bu dava, orantılılık ve gereklilik ilkelerinin ekonomik boykotlarda ne kadar kritik olduğunu

⁴² Taira, s. 154.

⁴³ Güvenlik istisnası, uluslararası ticaret hukukunda bir ülkenin, ulusal güvenliğini korumak amacıyla ticaret anlaşmalarına ve kurallarına aykırı önlemler almasına izin veren bir mekanizmadır. Bu kavram genellikle GATT 21. maddede yer alır ve ülkelerin belirli durumlarda, özellikle ulusal güvenlik, kamu düzeni veya halk sağlığı gibi kritik meseleler söz konusu olduğunda, ticaret kısıtlamaları getirebileceğini ifade etmektedir.

⁴⁴ Danae Azaria, "Trade Countermeasures For Breaches Of International Law Outside The WTO", *International and Comparative Law Quarterly*, 2022, C.71, S.2, s. 389-423, s. 404.

göstermiştir. Devletler, ulusal güvenlik gerekçesiyle ticari hakları ihlal edebilirken, bu ihlallerin yalnızca acil durumlar ve savaş koşullarıyla sınırlı olması gerektiği açıkça vurgulanmıştır.⁴⁵

Esasen, Suudi Arabistan-Katar davası, uluslararası ticaret hukuku ve güvenlik istisnaları arasındaki hassas dengenin nasıl korunması gerektiğini göstermiştir. DTÖ'nün yaklaşımı, güvenlik istisnalarının meşruiyetini kabul ederken, bu istisnaların kapsamını dar tutarak, ticari yaptırımların keyfi bir şekilde uygulanmasını engellemiştir.

- 7) Bir başka örnek ise ABD'nin Çin'e karşı uyguladığı 'Section 301' yaptırımlarıdır. ABD, Çin'in haksız ticaret uygulamalarına karşı tek taraflı yaptırımlar uygulamış ve bu yaptırımlar DTÖ'ne danışılmadan uygulanmıştır. Bu eylemler, DTÖ'nün çok taraflı uyuşmazlık çözümü normlarını ihlal etmiş ve ABD-Çin arasında geniş bir ticaret savaşına yol açmıştır.⁴⁶

DTÖ'nün Anlaşmazlık Çözüm Mekanizması (DSU), ticaretle ilgili sorunların çok taraflı bir platformda çözülmesini ve yaptırımların ancak bu süreç tamamlandıktan sonra uygulanmasını öngörmektedir. ABD'nin "Section 301" yaptırımlarını DSU'ya başvurmadan uygulaması, DTÖ'nün normlarını ihlal ettiği gibi, Çin'in de benzer şekilde tek taraflı yaptırımlar uygulamasına yol açmıştır. Bu durum, DTÖ'nün dayandığı çok taraflılık ilkesini ve devletlerarası ticaret düzeninin hukuka uygunluğunu zedelemiştir.

Uluslararası hukuk açısından, ABD'nin tek taraflı yaptırımları, iki temel sorun yaratmıştır:

1. Unilateralizm ve Multilateralizm İkilemi: Bu kavram uluslararası ilişkilerde devletlerin tek taraflı veya çok taraflı hareket etme tercihlerini ifade eder. Uluslararası hukukta, ticari uyuşmazlıkların çözümü için çok taraflı süreçler tercih edilir. Zira ulusötesi zorluklar genellikle karmaşıktır ve kollektif çözümler gerektirir. Ancak "Section 301" gibi tek taraflı yaptırımlar, devletler arasında güç dengesizliğine ve hukukun üstünlüğü ilkesine zarar verir. Bu durum aynı zamanda uluslararası ti-

⁴⁵ Taira, s. 158-160s.

⁴⁶ Rachel Brewster, "WTO Dispute Settlement: Can We Go Back Again?", *AJIL Unbound*, 2019, C.113, s. 61-65.

caret sisteminin işleyişine güveni sarsarak, ülkeleri daha geniş ticaret savaşlarına sürükleyebilir.⁴⁷

2. DTÖ Normlarının İhlali: DTÖ'nün ticaret sisteminde, yaptırımların uygulanmasından önce uyuşmazlıkların DTÖ platformunda çözülmesi zorunludur. ABD, Çin'in haksız ticaret uygulamaları iddiasıyla doğrudan yaptırımlar uygulayarak bu normu ihlal etmiş ve böylece uluslararası hukukun bu alandaki önemli kurallarını yok saymıştır. Ancak bu ihlallerin çözümünde DTÖ'nün sınırlı yaptırım gücü, normların etkili uygulanmasında sorunlara yol açmakta ve özellikle gelişen ticaret savaşlarında DTÖ'nün normatif rolü daha fazla tartışılmaktadır.⁴⁸

Nihayetinde, "Section 301" yaptırımları uluslararası hukukun çok taraflı uyuşmazlık çözüm süreçlerine aykırı bir örnek teşkil eder. Bu yaptırımlar, DTÖ'nün işleyişini zayıflatmış ve devletler arasında tek taraflı eylemlerin ticaret savaşlarını körüklemesine neden olmuştur.

- 8) ABD, 1960'tan beri Küba'ya karşı kapsamlı bir ticaret ambargosu uygulamaktadır. Bu yaptırımın, ABD'nin Uluslararası Acil Ekonomik Yetkiler Yasası (IEEPA) ve ulusal güvenlik gerekçeleriyle başlatıldığı bilinmektedir. Ancak ambargo, DTÖ Anlaşmaları ve uluslararası ticaret hukuku çerçevesinde meşruiyeti tartışmalı bir konudur. Birçok devlet ve BM Genel Kurulu, bu ambargonun uluslararası hukuk ve insan haklarına aykırı olduğunu belirterek, ABD'nin Küba'ya uyguladığı boykotun orantısız olduğunu savunmaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, ambargonun Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2/1. ve 2/4. maddelerine aykırı olduğunu belirterek, defalarca bu yaptırımların kaldırılmasını talep etmiştir. Bu maddeler, devletlerin egemenliğine saygı gösterilmesini ve diğer devletlerin iç işleri-

⁴⁷ Danae Azaria, s. 389-423; Brewster, s. 65; CFR Education Global Matters, Unilateralism Versus Multilateralism, 2023.

⁴⁸ Brewster, s.64-65; Kuijper, Pieter-Jan. "Does the World Trade Organization Prohibit Retorsions and Reprisals? Legitimate 'Contracting Out' or 'Clinical Isolation' Again?" In The WTO: Governance, Dispute Settlement and Developing Countries, edited by Merit E. Janow/Victoria Donaldson/Alan Yanovich, New York: Juris Publishing, Inc., 2008.'den akt. Taira, 2024.

ne müdahale edilmemesini zorunlu kılar. Ambargo, Küba'nın ekonomik gelişimini engellediği ve halkın temel ihtiyaçlarını karşılama hakkını ihlal ettiği için orantılılık ilkesine aykırı bulunmuştur. BM Genel Kurulu'nun son yıllardaki kararlarında ambargonun Küba'nın temel yaşam koşullarına, sağlık ve eğitim gibi haklarına ciddi zarar verdiği vurgulanmıştır.⁴⁹

Avrupa Birliği, ABD'nin Küba'da faaliyet gösteren AB markalarını kara listeye alarak GATT'ın I, III, V, XI ve XII. Maddelerin ihlalini ileri sürerek Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) başvurdu.⁵⁰ Ancak ABD ile AB arasında DTÖ'de bir panel toplanmamıştır. Ayrıca ABD'nin aynı günlerde yürürlüğe koyduğu Helms-Burton ve İran-Libya Yaptırım Yasaları kapsamında AB'ye muafiyet sağlama taahhüdünü onaylamasının ardından bir anlaşmaya varıldı. Tarafların uzlaşmasıyla ABD, mevzuatında AB'ye özel muafiyete giderken, AB ise DTÖ davasının askıya alınması yönünde karar almıştır.⁵¹

Sonuç olarak, ABD'nin Küba'ya uyguladığı ambargo, egemenlik ilkesini ihlal ettiği, insan haklarına zarar verdiği ve DTÖ ticaret kurallarıyla uyumsuz olduğu gerekçesiyle uluslararası hukuk açısından meşruiyeti tartışmalı bir yaptırımdır. BM Genel Kurulu'nda defalarca kınanmış ve kaldırılması için çağrıda bulunulmuş, ancak ABD ambargoyu savunmaya devam etmiştir.

- 9) 2018 yılında yaşanan ve "Rahip Brunson Krizi" olarak bilinen olay, ABD'li rahip Andrew Brunson'un Türkiye'de işlediği iddia edilen suçlar nedeniyle yargılanma süreci sırasında ortaya çıkmış ve Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri çeşitli yönlerden etkileyen önemli bir diplomatik kriz haline dönüşmüştür. 19 Nisan 2018 tarihinde ABD Başkanı Donald Trump, Rahip Andrew Brunson'un Türkiye'de haksızlığa uğradığını ifade eden bir açıklama yapmıştır. Ardından, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı

⁴⁹ White Nigel D., "Ending the US Embargo of Cuba: International Law in Dispute", *Journal of Latin American Studies*, 2019, C.51, s. 163-186, s. 178; UN, 2019.

⁵⁰ John A. Spanogle, Jr., "Can Helms-Burton be Challenged Under WTO?", *Stetson Law Review*, 1997, S.27, s. 1313-1340.

⁵¹ Stefan Brocza, "The EU Legal Protection System against the Effects of Extraterritorial Application of Legislation Adopted by a Third Country, and Actions Based Thereon or Resulting Therefrom", *KLRI Journal of Law and Legislation*, 2019, C.9, S.1, s. 145-198

Wess Mitchell, Brunson'ın serbest bırakılmaması durumunda Türkiye'nin bunun sonuçlarıyla karşılaşabileceğini belirtmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, ABD'den gelen bu çağrılara, hukuki sürece müdahale edilemeyeceğini ve kararın beklenmesi gerektiğini ifade ederek yanıt vermiştir. Ancak, 18 Temmuz 2018'de Brunson'un tahliye başvurusunun üçüncü kez reddedilmesinin ardından ABD'li senatörler ve Başkan Donald Trump, Türkiye'ye karşı uluslararası finans kuruluşlarından kredi verilmesini engellemeye yönelik girişimlere başlamıştır. ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence'in, "*ABD, Türkiye'ye bazı ekonomik yaptırımlar uygulayacak*" açıklaması, organize girişimlerin ilk somut adımı olarak öne çıkmıştır. Bu açıklamalar, özellikle siyasi ve ekonomik alanlarda önemli sonuçlar doğurmuştur. ABD, dönemin İçişleri Bakanı Süleyman Soylu ve Adalet Bakanı Abdülhamit Gül'ü kara listeye alarak bu isimlerin ülkeye girişini yasaklamış ve ABD ile tüm ticari ilişkilerini dondurmıştır. ABD Başkanı Donald Trump ise yaptığı açıklamalarda, Türkiye'den ithal edilen ürünlere uygulanan gümrük vergilerinin artırılacağını belirtmiş ve iki ülke arasındaki ilişkilerin iyi durumda olmadığını vurgulamıştır.⁵²

Nihayetinde Türkiye ve ABD ilişkilerinin seyrini çok yönlü ve kapsamlı olarak değiştiren bu krizin en fazla etkilediği alan kuşkusuz ekonomi sahası olmuştur. Yaşanan kriz sonrası Türk Lirası, Amerikan Doları karşısındaki değer kaybı bir yıl içerisinde %100'e yaklaşmıştır. Döviz kuru ve faiz oranlarındaki artış, Türk şirketlerinin yaklaşık 250 milyar dolarlık borcunun da katlanarak artmasına neden olmuştur.⁵³

- 10) Son dönemlerde yaşanan bir diğer boykot girişimi İsrail'in Gazze'ye karşı başlatmış olduğu saldırılar üzerine gündeme gelmiştir. Türkiye 9 Nisan 2024 tarihli yayınlanan bildiride İsrail'in;

⁵² Fatma Yiğit Açıkgöz/Ahmet Ayhan/Güls Kurtuluş, "Türkiye'nin Karşılaştığı Diplomatik Krizler Sonucunda Yapılan Boykot Çağrılarının Toplumdaki Yansımaları", *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2021, C.2, S.2, s.285-309, s.296; İrem Köker, "ABD'den Türkiye'ye yaptırım: Karar neye dayanıyor, bundan sonra ne olacak?", *BBC NEWS*, 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45029793>, Erişim Tarihi: 10.01.2025.

⁵³ Levent Sezal, "2018 Ağustos Krizinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkisi", *Journal of Economics and Research*, 2020, C.1, S.1, s. 17-32, s.26.

1. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 2728, 2720 ve 2712 sayılı kararları,
2. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun ES-10/21 ve ES-10/22 sayılı kararları,
3. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'nin A/HRC55/L.30 sayılı kararı,
4. Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı'nın İsrail aleyhinde soykırım sözleşmesini ihlal iddiasıyla açılan dava kapsamında aldığı 26 Ocak ve 28 Mart 2024 tarihli ihtiyati tedbir kararlarına uymadığı gerekçesiyle ihracat kısıtlama kararı almıştır.⁵⁴

Türkiye'nin bu girişimi, uluslararası hukukta devletlerin kendi politikalarını belirleme ve başka bir devleti kınama amacıyla ekonomik yaptırımlar uygulama hakkı çerçevesinde değerlendirilebilir. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda doğrudan devletler arası boykotlar özel olarak düzenlenmese de bu tür boykotlar, saldırgan veya insan haklarını ihlal eden devletlerin uluslararası arenada izole edilmesi amacı güdüyorsa, hukuki ve meşru bir baskı aracı olarak görülebilir. Ayrıca bu boykot, insan hakları ihlallerine karşı devletlerin uluslararası hukuka uygun, barışçıl bir protesto aracı olarak "dostane ilişkilerin" korunmasını hedefleyen devlet sorumluluğu ilkeleriyle de uyumlu kabul edilebilir.

Ancak burada Arap sosyalistleri, gözlemcileri ve analistleri İsrail'e destek sağlayan ürünlerin boykot edilmesi çağrısına karşı bölünmüş durumdadır. Bir kesim grup, boykotu etkili bir silah olarak görürken, diğer kesim ise faydasız ve modası geçmiş olarak görmektedir. Kahire'de yer alan Amerikan Odası'nın başkanlığını yaptığı 'Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki Amerikan Odaları Bölgesel Konseyi' tarafından hazırlanan rapora göre 2023 Şubat ayı verilerine göre, ABD ile 17 Arap ülkesi arasındaki ticaret hacminin 121,52 milyar dolara ulaştığı görülmüştür. Nitekim Mısır Parlamentosu Plan ve Bütçe Komisyonu Başkanı Dr. Fahri el-Feki, boykotun ilk önce boykotu gerçekleştireceklere zarar vereceğini ve ayrıca Arap ülkelerinde faaliyetlerini sürdüren bazı yabancı şirketlerin gerek işçi çalıştırarak gerek hammadde satın

⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, İsrail'e İhracat Kısıtlaması, <https://ticaret.gov.tr/haberler/israile-ihracat-kisitlamasi>, 2024, erişim tarihi: 29.08.2024.

alarak gerekse de vergi yükümlülüklerini yerine getirerek ülkeler için önemli bir ekonomik parça haline geldiklerini ifade etmiştir.⁵⁵

Görüleceği üzere boykot uygulaması, yalnızca hedef ülkeler açısından zarar doğurmamakta aynı zamanda boykot girişiminde bulunan ülke için de riskler barındırmaktadır. Uluslararası ticaret döngüsünün bu denli gelişmiş olduğu küreselleşen dünyada boykotun tek taraflı sonuçlar doğuracağı düşünülemez.

IV. ULUSLARARASI KURULUŞLARIN VE MAHKEMELERİN BOYKOTA BAKIŞI

Boykotlar, uluslararası ilişkilerde giderek daha fazla kullanılan bir ekonomik protesto biçimidir.⁵⁶ Burada önemli olan nokta, karşı-önlem olarak buna başvuracak devletin, uluslararası hukukun yasaklamadığı bir çerçevede buna başvurmasıdır.⁵⁷ Devletler, uluslararası hukukun öncelikli özneleri olduğundan, boykot kullanımının uluslararası hukuku ihlal edip etmediğini belirlemek oldukça önemlidir.⁵⁸ Boykot, uluslararası hukuku ihlal eden bir devlete karşı bir tür yaptırım olarak, belirli gereklilikler yerine getirildiği sürece yasal açıdan bir sorun oluşturmaz.⁵⁹ Bu gereklilikler, uluslararası hukuku ihlal eden devletin hedef alınmasını ve uluslararası hukuka göre yasal olan mal veya hizmetlerin boykot edilmesini içerir.⁶⁰ Ayrıca boykotun, hedef devletin uluslararası hukuka uymasını teşvik etmek amacıyla tesis edilmesi gerekmektedir.⁶¹ Ancak bir devletin uluslararası hukuku ihlal ettiğini

⁵⁵ Ş Avsat, "Gazze Savaşını Destekleyen Ülkelerin Ürünlerini 'Boykot' Arap Sosyalistlerini Böldü", 2023.

⁵⁶ J. Depray Muir, "The Boycott in International Law", *The Journal of International Law and Economics*, 1974, s. 187-204, s.187.

⁵⁷ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2022, s. 470-471.

⁵⁸ Yehuda Z Blum., "Economic Boycotts In International Law", Will "Justice" Bring Peace? içinde, Leiden, The Netherlands: Brill Nijhoff, 2016, 178-179.

⁵⁹ Christopher C Joyner, "The Transnational Boycott As Economic Coercion in International Law: Policy, Place And Practice", *Vanderbilt Journal Of Transnational Law*, Nashville 1984, C.17, S.2, s.205-286, s. 285; Charles Cheney Hyde, "The Boycott As A Sanction Of International Law" Proceedings of the American Society of International Law at Its Annual Meeting (1921-1969), 1933, C.27, s. 34-40, s. 34.

⁶⁰ H. C. Wang, "International Law And Anti-Japanese Boycott", *Pacific Affairs*, 1933, C.6, S.7, s. 373-381, s. 373.

⁶¹ Michiel Bot, "The Right To Boycott: BDS, Law, And Politics In A Global Context", *Transnational Legal Theory*, UK 2019, C.10, S.3, s. 421-445, s. 440-445.

kanıtlamak zor olduğundan, meşru bir boykot koşullarının oluşması pek olası değildir.⁶²

Uluslararası kuruluş ve mahkemelerin bu konudaki tutumlarına geçmeden önce, boykot eyleminin devletlerin uluslararası sorumluluğunu ortadan kaldırıp kaldırmadığına değinmek yerinde olacaktır. Bilindiği üzere boykot, bir zararla karşılık önlemidir. Bu bakımdan sorumluluğun doğup doğmayacağı, zararla karşılık şartlarının oluşup oluşmadığı sorusuna göre şekillenecektir.⁶³ Söz konusu şartların mevcut olmayışı boykot yöntemine başvuracak devletin sorumluluğunu ortadan kaldırmayacaktır. Örneğin, boykot girişiminde bulunan devletin vatandaşlarının karşı devletin vatandaş veya mallarına yapacağı olası saldırılar, boykot girişiminde bulunan devletin sorumluluğunu doğuracaktır.⁶⁴

Birleşmiş Milletler Şartı (1945)'nın 41. maddesinde Güvenlik Konseyinin, silahlı kuvvet kullanımını içermeyen önlemler alınmasını kararlaştırabileceği ve üyelerini bu yöndeki önlemleri uygulamaya çağırabileceği düzenlenmiştir.⁶⁵ Bu maddenin içeriği *jus cogens* kurallarının

⁶² Tom J Farer, "Political and Economic Coercion in Contemporary International Law", *The American Journal of International Law*, Cambridge 1985, C.79, S.2, s. 405-413.

⁶³ Zararla karşılık şartları Uluslararası Hukuk Enstitüsü tarafından 1934 Paris Toplantısı'nda şu şekilde yer almıştır:

- "Haksız fiil işleyen devletten, söz konusu fiile son verilmesinin ya da fiilin düzeltilmesinin talep edilmesi,
- Zararla karşılık fiilinin, ilk haksız fiil işleyen devletin fiili ile orantılı ve ölçülü olması,
- Zararla karşılık yoluna, yalnızca haksız fiil işleyen devlete karşı başvurulması,
- İnsanlık yasalarına ve kamu vicdanına aykırı ter türlü tedbirden kaçınılması,
- Zararla karşılıkta, başlangıçtaki amacın muhafaza edilmesi, bu amaçtan sapılmaması,

Zararla karşılıkta güdülen amaca ulaşılır ulaşılmaz söz konusu fiile son verilmesi".

⁶⁴ Süleyman Dost/Zehra Korkmaz, "Savaşa Varmayan Zorlama Yolu Olarak Zararla Karşılık ve Bazı Uygulamalar", *S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Isparta 2015, C.5 S.2, s.111-157, s. 136.

⁶⁵ "Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Birleşmiş Milletler üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir."

bir neticesidir. *Jus cogens* kavramı uluslararası hukukta emredici normları ifade etmek amacıyla kullanılan bir terimdir.⁶⁶ BM Antlaşması'nın 1 ve 2'nci maddelerinde geçen amaç ve ilkeler *jus cogens* kurallarının en önemli örneklerini oluşturmaktadır.⁶⁷ Her ne kadar aksi görüşler olsa da öğretide veya BM nezdinde ekonomik yaptırımların, ticari boykotların veya siyasi baskıların kuvvet kullanma kapsamında değerlendirilemeyeceği, söz konusu kuvvet teriminden şiddetin anlaşılması gerektiği kabul görmektedir.⁶⁸

AB yaptırımları, AB dışındaki ülkelerin hükümetlerini, kuruluşlarını ve bireylerini hedef alabilmektedir. Bu yaptırımlar, Birleşmiş Milletler kararlarını uygulamak, BM yaptırımlarını güçlendirmek veya tamamen AB'nin kendi inisiyatifiyle kısıtlayıcı önlemler getirmek amacıyla uygulanabilmektedir. Yaptırımlar temelde ekonomik, diplomatik ve silah ambargosu gibi hedef hükümet, kuruluş ya da bireyi doğrudan zayıflatacak şekilde gerçekleştirilir.⁶⁹

Milletler Cemiyeti dönemindeki boykot yaptırımları meşru görülürken, bireysel olarak gerçekleşen boykotların uluslararası

⁶⁶ Yasin Öztürk, "Uluslararası Hukukta Devletlerin Egemen Eşitliği Kavramının Jus Cogens Niteliği", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, C.31, S.42, s.37-53, s. 41.

⁶⁷ Erdem Denk, "Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens Kurallar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2001, C.56, S.2, s. 43-70, s. 48; a.g.e. "UAD, Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua Davası 27 Haziran 1986'da verdiği kararında, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nda yapılan çalışmalar sırasında Komisyon'un BM Antlaşması 2/4. maddesinde ifadesini bulan kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidi yasağını jus cogens kurallara örnek olarak saydığını ve tarafların da açıklamalarında ve sundukları savunmalarda bu yasağın jus cogens kural olduğunu dile getirdiklerini belirtmiştir", s. 49.

⁶⁸ Yücel Acer/İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 371; A. Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, Beta Yayıncılık, Ankara, 2015, s.144; Gelişmiş ve gelişmekte olan devletler, kuvvet kullanımı yasağına ilişkin farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Gelişmiş devletler, kuvvet kullanımını genellikle askeri bir bağlamda ele alarak ekonomik ve siyasi baskıların bu yasağın kapsamında değerlendirilemeyeceğini savunmaktadır. Buna karşın, gelişmekte olan devletler, ekonomik ve siyasi baskılar da dahil olmak üzere her türlü zorlayıcı eylemi kuvvet kullanma yasağının ihlali olarak görmektedir. Bkz. Fatih Tosun, "Uluslararası Hukuk'ta Kuvvet Kullanma ve Karışma Kavramlarının Değişen Anlamı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2009, C.9, S.9, s. 89-118, s.106.

⁶⁹ Avrupa Birliği Konseyi, "AB'nin Benimsediği Yaptırım Türleri", 2024, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-different-types/>, E.T. 08.01.2025.

hukuka aykırı olduğu kabul edilmekteydi. BM sistemi için de aynı sonuçtan bahsedilebilir. Fakat BM sisteminin ağır işleyişe sahip olması, haksız fiille karşı karşıya kalan devletin bireysel boykot önlemine başvurusunu meşru görmeyi gerektirebilir.⁷⁰ Uluslararası hukukta boykotlar, özellikle ekonomik yaptırımlar, çeşitli kaynaklar aracılığıyla değerlendirilir. Birleşmiş Milletler Şartı'nda boykot, barış ve güvenliği koruma bağlamında kullanıldığında meşru kabul edilebilir.

Konu özelinde BM Güvenlik Konseyi'nin gündemini meşgul etmiş olaylardan biri Rodezya sorunudur. İngiltere'nin yönetimi altındaki Rodezya 11 Kasım 1965 tarihinde tek yanlı bağımsızlığını ilan etmiştir. 12 Kasım 1965 tarihinde alınan 216 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile tek taraflı bağımsızlık ilanı geçersiz kabul edilmiş ve tüm devletlerden bu illegal rejimi tanımamaları ve söz konusu bu rejime her türlü karşı her türlü yardımdan kaçınmaları istenmiştir. Özellikle ABD ve AB ülkeleri, İngiltere'yle dayanışma adına ve insan hakları ihlallerine odaklanarak, Zimbabwe hükümetine karşı oldukça sert tepkiler göstermişlerdir.⁷¹ Konsey, alınan tedbirlerden istenilen sonucu elde edememesi üzerine 12 Aralık 1966 tarihinde 232 sayılı kararı ile BM Antlaşması'nın 39. ve 41. maddelerine uygun olarak Rodezya'daki durumun uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini ve bu ülkeye başka birtakım tedbirlerin daha uygulanmasını kararlaştırmıştır. Tedbirlerin son safhasında ülke üzerindeki ithalat ve ihracat faaliyetleri tamamen sınırlandırılarak boykotun derecesi daha da artırılmıştır. Bu süreç, BM'nin ve uluslararası toplumun apartheid⁷² benzeri yönetim sistemlerine karşı ilk kapsamlı yaptırım uygulamalarından biri olarak uluslararası hukukun gelişimine katkıda bulunmuştur.⁷³

⁷⁰ Dost/Korkmaz, s.136-137.

⁷¹ Cengiz Dinç, "Zimbabwe Krizinin Kökenleri ve Geçiş Süreci", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2012, C.7, S. 1, s. 337-368, s. 355.

⁷² Güney Afrika'daki ırkçı rejimi anlatmak için kullanılan "apartheid" kelimesi, devlet eliyle uygulanmış baskı, haklardan yoksunluk ve şiddet içeren ve bu doğrultuda yasalar çıkartarak ırksal ayrımcılığı meşrulaştıran ırkçı bir sistemin adını ifade etmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Hatice Zehra Büyüktavşan, "Güney Afrika'daki Irkçı Apartheid Rejimi: 1948-1994", *Africana-Inönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi*, 2021, C.1, S.1, s. 26-41.

⁷³ Sipri, "UN Arms Embargo on Southern Rhodesia (Zimbabwe)", *Stockholm International Peace Research Institute*, 2012,

Dünya Ticaret Örgütü (WTO) için, boykot ve ticari yaptırımlar ise genellikle 'güvenlik istisnaları' kapsamında ele alınır. WTO Anlaşmaları'nda, bir ülke güvenlik çıkarlarını koruma gerekçesiyle ticari kısıtlamalara başvurabilir, ancak bu önlemler yalnızca belirli durumlar için geçerlidir ve uluslararası ticaret hukukunun diğer kurallarıyla sınırlanabilir.⁷⁴ Bu durum Taira'nın (2024) ifade ettiği üzere, WTO'nun Rusya-Transit Davası gibi kararlarında da açıkça görülmüştür, burada güvenlik gerekçesiyle uygulanan ticari kısıtlamalar sınırlandırılmıştır.

Yine 2022 yılı Şubat ayında Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile başlayan süreç, Avrupa Birliği'nin (AB), sınırlarında meydana gelen silahlı çatışmanın yarattığı tehdide karşı kararlı bir tepki göstermesi ile sonuçlanmıştır. Avrupa Birliği (AB), yaptırımlarını üç ana kategoriye ayırarak uygulamıştır: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) tarafından belirlenen yaptırımların AB hukukuna aktarılması, BMGK yaptırımlarının AB tarafından daha sıkı ve ek tedbirlerle güçlendirilmesi (karma yaptırımlar) ve AB'nin tamamen özerk bir şekilde uygulamaya karar verdiği bağımsız yaptırım rejimleri. Bu yaptırımların ortak amacı, Rusya'nın ekonomik altyapısını zayıflatmak⁷⁵, kritik teknoloji ve pazarlara erişimini engellemek ve savaş kapasitesini önemli ölçüde sınırlamak şeklinde açıklanmıştır.⁷⁶ Öyle ki Avrupalıların ve

⁷⁴ Satoru Taira, "WTO Dispute Settlement and Trade Sanctions as Permissible Third-Party Countermeasures Under Customary International Law", *International Community Law Review*, 2024, C.26, S.1-2, s. 151-186; Tarcisio Gazzini, "The Legal Nature of WTO Obligations and The Consequences of Their Violation", *European Journal of International Law*, 2006, C.17, S.4, s.723-742.

⁷⁵ "Rusya saldırganlığına karşı tepki uluslararası örgütlerle sınırlı kalmamıştır. ABD ve Batı Avrupa ülkeleri öncülüğünde uluslararası toplum Rusya'ya karşı tecrit ve boykot politikası başlatmıştır. Bu kategori faaliyetlerin en etkilisi Batı ülkelerinde bulunan Rusya'nın 893 milyar dolar tutarındaki kaynaklarına bloke konulması ve Rus bankalarının uluslararası ödeme sistemi SWIFT'den çıkarılması olmuştur." Bkz: İrfan Kaya Ülger, "Rusya'nın Ukrayna Saldırısı ve AB İçerisinde Yeniden Yapılanma Arayışları", *Bilge Strateji*, 2022, C.13, S.23, s. 9-17, s.9-10.

⁷⁶ Ayşe Gülce Uygun, "Avrupa Birliği'nin Rusya'ya Yönelik Yaptırımları: Dış Politika Aracı Olarak Yaptırımlar", *Troyacademy*, 2023, C.8, S.1, s. 136-155; Bu dönemde Rusya yalnızca Avrupa'dan değil, Japonya, Güney Kore ve Tayvan gibi Asya ülkelerinden de boykot tedbirleri ile karşı karşıya kalmıştır. Bkz: Uğur Çınar, *Rusya-Ukrayna Savaşının 21. Yüzyıl Küreselleşme Sürecinde Ekonomi Güvenliği Perspektifinden Değerlendirilmesi*, Sosyal Bilimlerde Yeni Yaklaşımlar içinde, (Editörler: Mücahit Yıldırım/Önder Sarıdoğan), Duvar Yayınları, İzmir, 2022, s. 165-205.

AB şirketlerinin Kırım'da gayrimenkul veya işletme satın almaları ve bölge ekonomisinin belirli bölgelerine yatırım yapmaları da dahil olmak üzere bölgeye yatırım yapmaları yasaklanmaktadır.⁷⁷ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 2 Mart 2022 tarihinde aldığı kararla, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırısını kınamış, Donetsk ve Luhansk Cumhuriyetlerini tanıma kararını geçersiz ilan etmiş ve Rusya'ya bu kararı derhal ve koşulsuz olarak iptal etme çağrısında bulunmuştur.⁷⁸ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Özel Oturumunda kabul edilen kararda, Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'ya yönelik saldırısı, BM Şartı'nın 2/4 maddesinin ihlali olarak nitelendirilmiş ve kınanmıştır.⁷⁹

AB, ayrıca Rusya'nın Ukrayna'ya karşı yürüttüğü saldırganlık savaşı bağlamında, Rusya'daki insan hakları durumunun giderek kötüleşmesinden derin endişe duyduğu iddiasıyla da birtakım yaptırım

⁷⁷ Bartolomeus Prathama Putra Novianto, "European Union Sanctions Against Russia as Impact of Russia-Ukraine Conflict", *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 2022, C.9, S.6, s.501-510, s.505.

⁷⁸ İslam Doğru, "BM Genel Kurulu Rusya'ya yönelik kınama karar tasarısını kabul etti", 2022, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-genel-kurulu-rusyaya-yonelik-kinama-karar-tasarisini-kabul-etti/2521442>, Erişim Tarihi: 08.01.2024.

⁷⁹ Arif Akbaş, "Savaş ve Barış, Sosyal Çatışma Sosyolojisi: Rusya-Ukrayna Örneği", *Journal of International Relations Studies*, 2024, C.4, S.1, s.32-49, s. 41.; Konu özelinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi ve BM Güvenlik Konseyi birtakım adımlar atmıştır: Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nde "Rusya üyeliğinin dondurulması amacıyla 25 Şubat 2022'de yapılan oylamada 47 üyenin 42'si olumlu oy kullanmış, 2 üye ret ve bir üye de çekimser kalmıştır. Konsey üyelerinden ikisi ise Rusya ile ilişkilerinde sıkıntı yaşanmaması için oylamaya katılmamıştır. Bakanlar Komitesindeki bu oylamanın ardından Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi'nde "Avrupa Konseyi statüsünün ciddi şekilde ihlâl edildiği" gerekçesiyle Rusya'nın ihraç edilmesi gündeme gelmiştir. Bu yöndeki çalışmalar sonuçlanmadan 15 Mart tarihinde Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine bir mektup göndererek ülkesinin üyelikten ayrıldığını duyurmuştur". Yine BM Güvenlik Konseyi "Rusya Federasyonu'nun veto gücü nedeniyle mesafe alınamayacağı belli olmasının ardından Genel Kurul'da Ukrayna'ya karşı yapılan saldırı müzakereye açılmıştır. Genel Kurul'da 2 Mart 2022 tarihinde yapılan oylamada Rusya'nın işgal ettiği topraklardan derhal geri çekilmesi talep edilmiştir. Genel Kurul'da Ukrayna'ya yönelik saldırının açık biçimde kınandığı karar tasarısı 35 çekimser ve 5 hayır oyuna karşı 141 oyla kabul edilmiştir". Yaptırım gücü bulunmamasına karşılık Genel Kurul kararı uluslararası toplumun hassasiyetini yansıtmaları bakımından ehemmiyet taşımaktadır. Bkz: İrfan Kaya Ülger, "Rusya'nın Ukrayna Saldırısı ve AB İçerisinde Yeniden Yapılanma Arayışları", *Bilge Strateji*, 2022, C.13, S.23, s. 9-17, s.9-10.

rejimi kararları almıştır. Yaptırımlar temelde bireyler için seyahat yasağı, bireyler ve kurumlar için ise mal varlıklarının dondurulması ve listede yer alan kişilere fon veya ekonomik kaynak sağlanmasının yasaklanması gibi önlemleri içermektedir.⁸⁰

Uluslararası mahkemelerin ise boykotlarla karmaşık bir ilişkisi vardır ve uluslararası mahkemelerin boykotlara tepkilerinin çeşitli faktörlere bağlı olduğu söylenebilir.

Uluslararası Adalet Divanı (UAD), Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) gibi uluslararası mahkemeler, uluslararası hukukun ihlalleri konusunda yetkilidirler. Söz konusu bu mahkemelerden UAD, devletler arasındaki hukuki anlaşmazlıkların çözümünde yetkilidir. Devletlerarası uyuşmazlıklar veya boykotlar, UAD kararlarına ve devlet sorumluluğu ilkelerine göre şekillendirilebilmektedir.⁸¹ Bir ülkenin diğerine uyguladığı ekonomik veya ticari boykot, uluslararası hukukun ihlali olarak değerlendirilebilir. Mahkemenin devletlerin uluslararası hukuka aykırı eylemleri hakkında vermiş olduğu kararlar, uluslararası toplumun bu devletlere karşı boykot veya yaptırım uygulama eğilimlerini dolaylı yoldan etkileyebilir.

Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) temel görevi ise, devletlerin ulusal yargı sistemlerinin işlevlerini yerine getiremedikleri ya da uluslararası adaletin gerektirdiği dürüstlük ve tarafsızlıkla yargılama yapmaya niyetli olmadıkları durumlarda devreye girmektir.⁸² Mahkemenin yetki alanı, Roma Statüsü'nün 5'inci maddesinde belirtildiği üzere, soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçlarıyla sınırlıdır.⁸³ Bu bakımdan, UCM' nin ekonomik veya politik boykotlar üzerinde doğrudan bir yargı yetkisi bulunmadığı söylenebilir.

⁸⁰ Avrupa Birliği Konseyi, "AB'nin Rusya'ya Yönelik Yaptırımları", 2024, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/>, Erişim Tarihi: 09.01.2025.

⁸¹ ICJ, 2024.

⁸² İrem Şevval Akbaş, "Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Arasındaki İlişki" *Ankara Barosu Dergisi*, 2023, C.81, S.4, s.197-236, s. 205.

⁸³ Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM), <https://diabgm.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/uluslararasi-ceza-mahkemesiucm28022020101834>, Erişim Tarihi: 08.01.2025.

AIHM ise, boykotları genellikle bireysel özgürlükler çerçevesinde değerlendirmektedir. Konu özelinde Mahkeme, 11 Haziran 2020 tarihinde, İsrail'in boykot edilmesi çağrısında bulunan on bir siyasi aktivistin ifade özgürlüğünü koruyan çıkarıcı 'Baldassi v. Fransa' kararını vermiştir.⁸⁴ Mahkeme, İsrail'den ithal edilen ürünlerin boykot edilmesi amacıyla başlatılan "BDS: Boycott, Divestment and Sanctions" kampanyasının bir parçası olarak süpermarketlerde eylem yapan başvurululara ekonomik ayrımcılığa teşvik suçlamasıyla ceza verilmesiyle ilgili kararında, Sözleşme'nin 7. maddesinde düzenlenen kanunsuz ceza olmaz ilkesinin ihlal edilmediğine, Sözleşme'nin 10. maddesinde düzenlenen ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir.^{85,86} AIHM, AIHS'nin 10. maddesine ilişkin içtihadını onaylamış ve boykotu, uygulamaları ayrımcılığa teşvik sınırını aşmadığı sürece korunmayı hak eden protesto görüşlerini ifade etmenin bir aracı olarak nitelendirmiştir.

Boykotların kullanımı, uluslararası hukuku ihlal ettiği tespit edilen bir devlete karşı ekonomik yaptırım aracı olarak kullanıldığında genellikle izin verilebilir olarak kabul edilmektedir.⁸⁷ 20. yüzyılın başlarında ABD, Çin hükümetine ultimatoma veren Japonya'ya karşı boykot uygulamış, bu boykot uluslararası hukukun ihlali olarak görülmesine karşın siyasi bağlam nedeniyle izin verilebilir görülmüştür. Amerikan Uluslararası Hukuk Enstitüsü, uluslararası bir anlaşmazlığın çözümünüyle ilgili olduğu sürece Japonya'ya karşı her türlü boykota izin verilebileceğini belirten bir sözleşme önermiştir.⁸⁸ Bu sözleşme birçok ülke tarafından benimsenerek boykotların uluslararası anlaşmazlıklarda hukuki bir araç olarak kullanılmasına olanak sağlamıştır.

⁸⁴ Başvuru N. 15271/16, Karar tarihi: 11.06.2020.

⁸⁵ BDS hareketi; Uluslararası Adalet Divanı'nın "İşgalci güç olarak İsrail'in, Doğu Kudüs'ün de içinde bulunduğu işgal edilmiş Filistin sınırları içerisinde yapılan- dırıldığı duvarın inşası ve ait olduğu rejim uluslararası hukuka aykırıdır" şeklindeki danışma kararına dayanarak ve bu karardan bir yıl sonra, 9 Temmuz 2005 tarihinde, Filistin menşeli sivil toplum örgütlerinin çağrısıyla ortaya çıkmıştır. Hareketin temel amacı İsrail üzerindeki ekonomik ve siyasi baskıyı artırmaktır.

⁸⁶ Andrea Longo, "The Use Of Boycott As A Tool To Protect Fundamental Norms Of International Law: The Baldassi Decision", *Diritti Umani E Diritto Internazionale*, 2021, s. 489-499; Molu, 2020.

⁸⁷ Erakat Noura, "Boycott, Divestment, Sanctions: The Global Struggle For Palestinian Rights", *Journal of Palestine Studies*, 2013, C.42, S.2, s. 95-97, s. 95.

⁸⁸ Henry Steiner, "International Boycotts And Domestic Order: American Involvement in The Arab-Israeli Conflict", *Texas Law Review*, 1976, C.54, S.7, s.1355-1410.

Bojkotlar bir protesto biçimi olarak ya da bir konuya dikkat çekmek amacıyla kullanılabilmekte ve bu bağlamda uluslararası hukukun ihlali olarak görülebilmektedir. Bu gibi durumlarda, uluslararası mahkemeler, durumun ciddiyetine bağlı olarak sıklıkla ya boykotu göz ardı ederek ya da yaptırımlar uygulayarak yanıt vermektedir.⁸⁹

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bojkot, bireylerin veya geniş manada toplulukların tepkilerini dile getirmede kullandıkları sıkça başvuru bir yoldur. Özellikle toplumsal bir hareketi simgeleyen bu silah, caydırıcı bir etkiye sahiptir. Ekonomik, dini, siyasi gibi birçok nedene bağlı olarak gerçekleştirilen boykot hareketleri, devletler üzerinde ciddi etkiler yaratabilmektedir. Uluslararası yaptırım mekanizmaları içerisinde tıpkı boykot gibi ambargo da ekonomik ve siyasi baskı aracı olarak öne çıkmakta, ancak uygulanış biçimi ve hukuki dayanakları açısından boykottan ayrılmaktadır. Ambargo ve boykot hedef devlet üzerinde benzer ekonomik ve siyasi baskılar oluşturabilmesine karşın, uygulayıcı aktörler, hukuki bağlam ve etki alanları açısından farklılık göstermektedir. Ambargo, ihracata yönelik olarak uygulanan bir yaptırım aracı iken, boykot genellikle ithalatı hedef alarak gerçekleştirilen bir tepki mekanizmasıdır. Bu nedenle, ambargolar genellikle devletlerin çıkarlarını gözetken resmi politikalar çerçevesinde şekillenirken, boykotlar devletlerin yanı sıra ağırlıklı olarak bireylerin ve toplulukların kolektif tepkisini yansıtmaktadır.

Bojkot kararlarının uluslararası hukuktaki etkileri ise, karmaşık ve genellikle diplomatik müzakerelerin bir parçası olarak değerlendirilebilmekte, bu bakımdan hukukun üstünlüğü ve uluslararası ilişkiler bağlamında birçok tartışmaya neden olabilmektedir. Ancak yine de devletler, sivil toplum kuruluşları ve tüketici gruplarınca başvuru etkin bir karşı çıkış özelliğini korumaktadır.

BM Antlaşması'nda yer alan kuvvet kullanma yasağının *jus cogens* niteliği boykotun etkinliğini daha da artırmaktadır. Her ne kadar kuvvet kullanma yasağının ekonomik boyutu da kapsadığını savunan

⁸⁹ Matthew Bloom, "I Did Not Come Here To Defend Myself': Responding To War On Terror Detainees Attempts To Dismiss Counsel And Boycott The Trial", *Yale Law Journal*, 2007, C.117, S.70, s. 72-119.

görüşler olsa da, ağırlıklı görüş bu yasağın militarist hareketleri engellemeye yönelik olduğu noktasındadır. Nitekim uluslararası mahkemeler, bu hareketlerin ekonomik yaptırım aracı olarak kullanılmasını izin verilebilir görmektedir. Buradaki hassas nokta uluslararası hukukun çizdiği sınırlar dahilinde hareket edilmesidir. Ancak söz konusu bu sınırın tespiti zor olduğundan, gerçekleştirilen boykot eyleminin de meşruluğunun ortaya koyulması aynı derecede zordur.

Uluslararası boykotların meşruluğu, uluslararası hukuk, insan hakları ve diplomatik normlar açısından geniş bir perspektiften değerlendirilmelidir. Dolayısıyla meşru bir boykot hareketinden söz edilebilmesi için insan haklarına ve etik standartlara uygun olması önem arz etmektedir. Bu, hem hedef ülkenin veya şirketin hakları hem de boykotun sonuçları bakımından oldukça önemlidir. Yine buna ek olarak diplomatik çözümler ve müzakereler de boykotların etkinliği ve meşruluğunu ciddi oranda etkileyecektir.

Nitekim uluslararası mahkemeler, boykotların doğrudan yargılanmasından çok, boykotların uluslararası hukuk, insan hakları ve diplomatik normlar açısından nasıl değerlendirileceğine dair önemli kararlar verirler. Bu mahkemelerin verdikleri kararlar, boykotların uluslararası hukuk açısından nasıl uygulanması gerektiği ve etik standartlara uyum açısından yol gösterici olabilir. Dolayısıyla boykotların meşruluğunu belirlemede, uluslararası anlaşmalar, insan hakları standartları ve diplomatik ilişkiler çerçevesinde yapılan değerlendirmeler önemli rol oynar.

Kaynakça

Kitaplar

- Acar Serdar, *Ekonomik Yaptırımlar*, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2015.
- Acer Yücel/Kaya İbrahim, *Uluslararası Hukuk*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.
- Alsan Zeki Mesud, *Yeni Devletler Hukuku*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Cilt 2, Ankara 1951.
- Blum Yehuda Z., "Economic Boycotts In International Law", Will "Justice" Bring Peace? içinde, Leiden, The Netherlands: Brill Nijhoff. 2016.
- Çınar Uğur, *Rusya-Ukrayna Savaşının 21. Yüzyıl Küreselleşme Sürecinde Ekonomi Güvenliği Perspektifinden Değerlendirilmesi*, Sosyal Bilimlerde Yeni Yaklaşımlar içinde, (Editörler: Mücahit Yıldırım/Önder Saridoğan), Duvar Yayınları, İzmir, 2022.

- Erat Veysel, Boykot, Hukuk Bilimleri Ansiklopedisi, (Editörler: Özkaya Yakup/ Erat Veysel/ Çoban İnce İnci/ Duran Aytaç), Nobel, Ankara 2022.
- Friedman Monroe, Consumer Boycotts; Effecting Change Through the Marketplace and Media, Routledge, New York 1999.
- Gündüz A., Milletlerarası Hukuk, Beta Yayıncılık, Ankara, 2015.
- Kaya İslam Safa, Uluslararası Hukuk Temel Bilgiler, Adalet Yayınevi, Ankara, 2022.
- Meray Seha, Devletler Hukukuna Giriş, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Cilt 2, Ankara 1975.
- Neuhold Hanspeter, The Law of International Conflict: Force, Intervention and Peaceful Dispute Settlement, BRILL, Leiden 2016.
- Pazarıcı Hüseyin, Uluslararası Hukuk, Turhan Kitabevi, Ankara, 2022.
- Sönmezoğlu Faruk, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 6.Baskı), Der Yayınları, İstanbul, 2014.
- Yener Dursun, Aktivist Tüketici Davranışları İnovasyon Direnci, Tüketici Yandaşlığı ve Tüketici Boykotları, İKSAD Publishing House, Adıyaman 2022.

Makaleler

- Acer Yücel, "Uluslararası Sorunların Çözümü, Çatışmaların Durdurulması ve Birleşmiş Milletler", *Kriter Dergi*, 2022, S.71.
- Açıkgöz Fatma Yiğit/Ayhan Ahmet/Kurtuluş Gülis, "Türkiye'nin Karşılaştığı Diplomatik Krizler Sonucunda Yapılan Boykot Çağrılarının Toplumdaki Yansımaları", *ESAM Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2021, C.2, S.2, s.285-309.
- Aharoni-Goldenberg, Sharona; Leisman, Gerry. "Boycott"-A Proposed Legal Definition Put to Test. *Hofstra Lab. & Emp. LJ*, 2023, 41: 91.
- Akbaş Arif, "Savaş ve Barış, Sosyal Çatışma Sosyolojisi: Rusya-Ukrayna Örneği", *Journal of International Relations Studies*, 2024, C.4, S.1, s.32-49.
- Akbaş İrem Şevval, "Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Arasındaki İlişki", *Ankara Barosu Dergisi*, 2023, C.81, S.4, s.197-236.
- Azaria Danae, "Trade Countermeasures For Breaches Of International Law Outside The WTO", *International and Comparative Law Quarterly*, 2022, C.71, S.2, s. 389-423.
- Balıkçioğlu Betül/Koçak Akın/Özer Alper, "Şiddet İçermeyen Bir Eylem Olarak Dolaylı Tüketici Boykotlarının Oluşum Süreci ve Türkiye İçin Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Ankara 2007, C.62, S. 03, s. 79-100.
- Bartolomeus Prathama Putra Novianto, "European Union Sanctions Against Russia as Impact of Russia-Ukraine Conflict", *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 2022, C.9, S.6, s.501-510.
- Birdişli Fikret, "Birleşmiş Milletler (BM)'in Uluslararası Sorunları Önleyebilme Yeterneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2010, C.3, S.11, s.172-182.
- Bloom Matthew, "I Did Not Come Here To Defend Myself: Responding To War On Terror Detainees Attempts To Dismiss Counsel And Boycott The Trial", *Yale Law Journal*, 2007, C.117, S.70, s. 72-119.
- Blum Yehuda Z. "Economic Boycotts in International Law." Papers Presented At the Conference 1 (1978).

- Brewster Rachel, "WTO Dispute Settlement: Can We Go Back Again?", *AJIL Unbound*, 2019, C.113, s. 61-66
- Brown E. A., "The Boycott in International Law", *Canadian Bar Review*, 1933, C.11, S.5, s.325-332.
- Bot Michiel, "The Right To Boycott: BDS, Law, And Politics In A Global Context", *Transnational Legal Theory*, UK 2019, C.10, S.3, s. 421-445.
- Büyüktavşan Hatice Zehra, "Güney Afrika'daki Irkçı Apartheid Rejimi: 1948-1994", *Africania-İnönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi*, 2021, C.1, S.1, s. 26-41.
- Cissé-Depardon Karine/N'Goala Gilles, "The Effects Of Satisfaction, Trust and Brand Commitment on Consumers Decision To Boycott". *Recherche Et Applications En Marketing (English Edition)*, 2009, C.24 S.1, s. 43-66.
- Denk Erdem, "Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens Kurallar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2001, C.56, S.2, s. 43-70
- Diñç Cengiz, "Zimbabve Krizinin Kökenleri ve Geçiş Süreci", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2012, C.7, S. 1, s. 337-368.
- Dost Süleyman/Korkmaz Zehra, "Savaşa Varmayan Zorlama Yolu Olarak Zararla Karşılık ve Bazı Uygulamalar", *S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Isparta 2015, C.5 S.2, s.111-157.
- Eren M. Yusuf, "Uluslararası Hukukta Savaşa Varmayan Kuvvet Kullanma Yolları", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.3, S.2, s.229-260.
- Farer Tom J, "Political and Economic Coercion in Contemporary International Law", *The American Journal of International Law*, Cambridge 1985, C.79, S.2, s.405-413.
- Friedman Monroe, "Consumer Boycotts in The United States, 1970-1980: Contemporary Events in Historical Perspective", *The Journal of Consumer Affairs*, 1985, C.19 S.1, s.96-117.
- Galtung Johan, "On The Effects Of International Economic Sanctions, With Examples From The Case Of Rhodesia", *World Politics*, USA 1967, C.19, S.3, s.378-416.
- Gazzini Tarcisio, "The Legal Nature of WTO Obligations and The Consequences of Their Violation", *European Journal of International Law*, 2006, C.17, S.4, s.723-742.
- Gelb Betsy D, "More Boycotts Ahead? Some Implications", *Business Horizons*, Indiana 1995, C.38, S.2, s.70-77.
- Geweke, Jonas M. "The Management of International Boycotts in Historical Perspective: Volkswagen and the Arab League Boycott, 1960-1977." *Business History*, 2024 May, 1-25. doi:10.1080/00076791.2024.2340622.
- Heath, J. Benton. Economic Sanctions as Legal Ordering. *Temple University Legal Studies Research Paper*, 2024, 2023-16.
- Hyde Charles Cheney, "The Boycott As A Sanction Of International Law" *Proceedings of the American Society of International Law at Its Annual Meeting*(1921-1969), 1933, C.27, s. 34-40.
- John A. Spanogle, Jr., "Can Helms-Burton be Challenged Under WTO?", *Stetson Law Review*, No 27, 1997, s. 1313-1340.

- Joyner Christopher C, "The Transnational Boycott As Economic Coercion in International Law: Policy, Place And Practice", *Vanderbilt Journal Of Transnational Law*, Nashville 1984, C.17, S.2, s.205-286.
- Klein Jill Gabrielle/Ettenson Richard/Morris Marlene D, "The Animosity Model Of Foreign Product Purchase: an Empirical Test in The People's Republic of China", *Journal of Marketing*, 1998, C.62, S.1, s. 89-100.
- Köse Osman, "Osmanlı-Amerikan İlişkilerinde Bir Kriz: Hacı David Vapur Kumpanyası Boykotu (1911)", *Belleten*, Ankara 2004, C.252, S.68, s.461-482.
- Lasarov Wassili/Hoffmann Stefan/Orth Ulrich, "Vanishing Boycott İmpetus: Why And How Consumer Participation in A Boycott Decreases Over Time", *Journal of Business Ethics*, 2023, C.182, s. 1129-1154.
- Longo Andrea, "The Use Of Boycott As A Tool To Protect Fundamental Norms Of International Law: The Baldassi Decision", *Diritti Umani E Diritto Internazionale*, 2021, s. 489-499.
- McEvoy Kieran/Bryson Anna, "Boycott, Resistance And The Law: Cause Lawyering in Conflict and Authoritarianism", *Modern Law Review*, 2022, C.85, S.1, s. 69-104.
- Muir J. Depray, "The Boycott in International Law", *The Journal of International Law and Economics*, 1974, s. 187-204.
- Noura Erakat, "Boycott, Divestment, Sanctions: The Global Struggle For Palestinian Rights", *Journal of Palestine Studies*, 2013, C.42, S.2, s. 95-97.
- Riefler Petra/Diamantopoulos Adamantios, "Consumer Animosity: A Literature Review and A Reconsideration of Its Measurement", *International Marketing Review*, 2007, C.24, S.1, s. 87-119.
- Richard A. Hawkins, "Boycotts, Buycotts and Consumer Activism in A Global Context: An Overview", *Management & Organizational History*, 2010, C.5, S.2, s. 123-143.
- Schmidt Julia, "Legality of Unilateral Extra-territorial Sanctions under International Law", *Journal of Conflict & Security Law*, 2022, C.27, S.1, s.53-81.
- Sezal Levent, "2018 Ağustos Krizinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkisi", *Journal of Economics and Research*, 2020, C.1, S.1, s. 17-32.
- Shamshiyev Ozat, "Consumer Boycotts and Jurisprudential Challenges Related to Identifying Their Legal Cause ('İllah)", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 2024, 61: 179-193.
- Stefan Brocza, "The EU Legal Protection System against the Effects of Extraterritorial Application of Legislation Adopted by a Third Country, and Actions Based Thereon or Resulting Therefrom", *KLRI Journal of Law and Legislation*, 2019, C.9, S.1, s. 145-198.
- Steiner Henry, "International Boycotts And Domestic Order: American Involvement in The Arab-Israeli Conflict", *Texas Law Review*, 1976, C.54, S.7, s.1355-1410.
- Şafak Erdi, "Uluslararası Hukukta Yaptırım Kavramı ve İşleyişi Bağlamında Abd'nin İran'a Karşı Uygulamış Olduğu Yaptırım Kararının Analizi", *ESAM Ekonomik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2021, C.2, S.2, s. 310-337.
- Öztürk Yasin, "Uluslararası Hukukta Devletlerin Egemen Eşitliği Kavramının Jus Cogens Niteliği", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, C.31, S.42, s.37-53.

- Taira Satoru, "WTO Dispute Settlement and Trade Sanctions as Permissible Third-Party Countermeasures Under Customary International Law", *International Community Law Review*, 2024, C.26, S.1-2, s. 151-186.
- Topbaş Ece, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Nefret Söylemi İnkilemi: İfade Özgürlüğü ve Hakkın Kötüye Kullanılması Yasağı", *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2022, C.12, S.2, s.973-1002.
- Topçuoğlu Ali Aslan, "Modern Hukukta ve İslâm Devletler Hukukunda Mukabele Bil-misil Kavramı ve Hukukî Niteliği", *Turkish Studies*, Ankara 2016, C.11, S.12, s. 205-236.
- Toprak Nuri Gökhan, "Ambargodan Ablukaya Doğru: Dış Politikada İktisadi Araçla-rın Kullanımı Bağlamında Amerika Birleşik Devletleri'nin İran'a Yönelik İktisa-di Yaptırımları Üzerine Bir Değerlendirme", *International Conference on Eurasian Economies*, 2019, s.147-152.
- Tosun Fatih, "Uluslararası Hukuk'ta Kuvvet Kullanma ve Karışma Kavramlarının Değişen Anlamı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2009, C.9, S.9, s. 89-118.
- Uygun Ayşe Gülce, "Avrupa Birliği'nin Rusya'ya Yönelik Yaptırımları: Dış Politika Aracı Olarak Yaptırımlar", *Troyacademy*, 2023, C.8, S.1, s. 136-155.
- Ülger İrfan Kaya, "Rusya'nın Ukrayna Saldırısı ve AB İçerisinde Yeniden Yapılanma Arayışları", *Bilge Strateji*, 2022, C.13, S.23, s. 9-17.
- Wang H. C., "International Law And Anti-Japanese Boycott", *Pacific Affairs*, 1933, C.6, S.7, s. 373-381.
- Weiss Jessica Chen/Barwick Panle Jia/ Li Shanjun/ Wallace Jeremy L, "Commercial Casualties: Political Boycotts And İnternational Disputes", *Journal of East Asian Studies*, 2023, C.23, S.3, s. 1-24.
- White Nigel D., "Ending the US Embargo of Cuba: International Law in Dispute", *Jo-urnal of Latin American Studies*, 2019, C.51, s. 163-86.
- Yu Qionglei/McManus Richard/Yen Dorothy A/Li Xiang (Robert), "Tourism Boy-cotts and Animosity: A Study Of Seven Events", *Annals of Tourism Research*, 2020, C.80, s. 1-16.
- Zack Jeffrey, "The Hullabaloo Over Boycott Ballyhoo", *Business and Society Review*. 1991, C.78, s. 9-15.

İnternet Kaynakları

- Avrupa Birliği Konseyi, AB'nin Benimsediği Yaptırım Türleri, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-different-types/>, (tarih yok), E.T. 08.01.2025.
- Avrupa Birliği Konseyi, AB'nin Rusya'ya Yönelik Yaptırımları, 2024, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/>, Erişim Tarihi: 09.01.2025.
- Avsat Ş, Gazze Savaşını Destekleyen Ülkelerin Ürünlerini 'Boykot' Arap Sosyalist-lerini Böldü, <https://turkish.aawsat.com/arap-dünyasi/4640946-gazze-savasini-destekleyen-ülkelerin-ürünlerini-boykot-arap-sosyalistlerini>, 2023, erişim tarihi: 07.11.2023.
- CFR Education Global Matters, Unilateralism Versus Multilateralism, 2023, <https://education.cfr.org/learn/learning-journey/approaches-foreign-policy/unilateralism-versus-multilateralism>, erişim tarihi, 28.10.2024.

- Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM), <https://diabgm.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/uluslararasi-ceza-mahkemesiucm28022020101834>, Erişim Tarihi: 08.01.2025.
- Doğru İslam, "BM Genel Kurulu Rusya'ya yönelik kınama karar tasarısını kabul etti", 2022, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-genel-kurulu-rusyaya-yonelik-kinama-karar-tasarisini-kabul-etti/2521442>, Erişim Tarihi: 08.01.2024.
- Etiminoloji Türkçe, Boykot, <https://www.etimolojiturkce.com/arama/boykot>, 2024, erişim tarihi: 02/08/2024.
- ICJ, <https://www.icj-cij.org/cases>, 2024, erişim tarihi: 25/10/2024.
- ILC, "State Responsibility Draft Articles", <https://casebook.icrc.org/case-study/international-law-commission-articles-state-responsibility>, Erişim tarihi: 09.01.2025.
- Kotler P, Consumer Boycotts: An Essential Method Of Peaceful Protest, <https://www.marketingjournal.org/consumer-boycotts-an-essential-method-of-peaceful-protest-philip-kotler/>, 2020, erişim tarihi: 08.11.2023.
- Köker İrem, "ABD'den Türkiye'ye yaptırım: Karar neye dayanıyor, bundan sonra ne olacak?", BBC NEWS, 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45029793>, Erişim Tarihi: 10.01.2025.
- Sipri, "UN Arms Embargo on Southern Rhodesia (Zimbabwe)", Stockholm International Peace Research Institute, 2012, https://www.sipri.org/databases/embargoes/un_arms_embargoes/southern-rhodesia-zimbabwe/un-arms-embargo-on-southern-rhodesia-zimbabwe, erişim tarihi, 27.10.2024.
- UN: <https://press.un.org/en/2019/ga12212.doc.htm>, 2019, erişim tarihi: 25/10/2024.

Diğer Kaynaklar

- Akpolat A, "Tüketici Boykotlarına Katılım Tutumunu Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", Yayınlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2017.
- Djerdjerian T, "Local And Global Encounters: Politics, Consumption And The Fueling Of Grassroots Boycott In Alexandria, Egypt", A Thesis in The Department of Sociology and Anthropology, Canada: Concordia University, Montreal 2003.
- Nuhiç Hazir, "Uluslararası Hukuk ve Birleşmiş Milletler Kararları Çerçevesinde Saldırı Kavramı", Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2010.
- Munk C., "What Impact Did The Muhammad Crisis Have On Arla Foods Brand In Denmark?", Final Thesis, Aalborg University, Denmark (t.y.).